महाराष्ट्र निसर्ग पर्यटन विकास मंडळाच्या कार्यकारी समितीच्या दिनांक २० फेब्रुवारी, २०१८ रोजी आयोजित ५ व्या सभेचा कार्यवृत्तांत

महाराष्ट्र निसर्ग पर्यटन विकास मंडळाच्या कार्यकारी समितीची ५ वी सभा शुक्रवार, दिनांक २० फेब्रुवारी, २०१८ रोजी सकाळी ११.३० वाजता प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन बल प्रमुख), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर तथा अध्यक्ष, कार्यकारी समिती, महाराष्ट्र निसर्ग पर्यटन विकास मंडळ यांचे अध्यक्षतेखाली '**वनभवन**' रामगिरी रोड, सिव्हील लाईन्स, नागपूर येथे संपन्न झाली. सभेत उपस्थित कार्यकारी समितीचे सदस्यांची व निमंत्रित अधिकाऱ्यांची यादी ***(परिशिष्ट-१)*** नुसार सोबत जोडली आहे.

व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र निसर्ग पर्यटन विकास मंडळ तथा सदस्य-सचिव यांनी पाचव्या सभेच्या सुरूवातीस मा.अध्यक्ष व इतर उपस्थित सर्व सदस्यांचे व इतर अधिकाऱ्यांचे स्वागत केले व विषयसूचीनुसार सभेच्या कामकाजास सुरूवात केली.

विषय क्र.१:- दिनांक २८/०७/२०१७ रोजी टकले सभागृह, वनभवन, नागपूर येथे संपन्न झालेल्या बैठकीचा कार्यवृत्तांत कायम करणे.

दिनांक २८/०७/२०१७ रोजी संपन्न झालेल्या सभेचा कार्यवृत्तांत या कार्यालयाचे पत्र क्रमांकःव्यसं/मनिपविमं-सभा/प्र.क्र.१०/२४८/२०१६-१७ दिनांक ०९ ऑगस्ट, २०१७ अन्वये सर्व सभासदांना पाठविण्यात आलेला असुन सदर कार्यवृत्तांतावर कोणत्याही सदस्यांकडून कोणत्याही विषयावर आक्षेप किंवा सुधारणा करणेबाबत सूचना प्राप्त झालेल्या नाहीत. करिता सदर कार्यवृत्तांत कायम करण्यात यावे, अशी सदस्य-सचिव यांनी कार्यकारी मंडळास विनंती केली व त्यानुसार कार्यवृत्तांत कायम करण्यात आला.

विषय क्र.२:- "निसर्गानुभव" योजनेबाबत अहवालाचे सादरीकरण व पुढील वर्षाचे नियोजन.

सदस्य-सचिव तथा व्यवस्थापकीय संचालक, मनिपविमं यांनी सादरीकरणादरम्यान स्पष्ट केले की, मा. अध्यक्ष, कार्यकारी समिती तथा प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन बल प्रमुख), महाराष्ट्र राज्य यांचे मान्यतेने व मार्गदर्शनानुसार नागपूर वन विभागात **"निसर्गानुभव"** कार्यक्रमांतर्गत एक दिवसीय पर्यावरण शिबीर आयोजित करण्यात आले आहेत. वनपरिक्षेत्र स्तरावर ५ शाळेच्या एकूण २०० विद्यार्थ्यांना संसाधनांच्या उपलब्धतेनुसार प्रत्येक शाळेकरिता एक इको-कॅम्प आयोजित करण्यात आले आहेत. नागपूर जिल्ह्यातील एकूण ४५ जिल्हा परिषद शाळा व आदिवासी शाळांच्या

एकूण २,२०० विद्यार्थ्यांना व ५५ शिक्षकांना दिनांक ४ ते १० डिसेंबर, २०१७ दरम्यान, पर्यावरण संरक्षणाच्या उद्देशांची माहिती व अनुभवाचे माध्यमाने पारिस्थितीकीय तंत्राचे घटकांची व्याख्या, पर्यावरण संरक्षण, जैव विविधता, पक्षी दर्शन, वन औषधी आणि वन व्यवस्थापनाची सामान्य माहिती व अनुभव प्रदान करण्यात आले. हा कार्यक्रम राबविण्याकरिता अशासकीय संस्थांची मदत घेण्यात आली असुन हा कार्यक्रम उत्तम प्रकारे यशस्वी झाला असुन त्यास फार प्रचार व प्रसिद्धी मिळाली आहे. चालू वित्तीय वर्षात ही योजना चंद्रपूर, गडचिरोली व गोंदिया जिल्ह्यात सुद्धा राबविण्यात येत आहे.

भविष्यातील पिढी पर्यावरणाप्रती जागरूक व्हावी व त्यांना निसर्ग व पर्यावरणाचे संरक्षण व संवर्धन योग्यरित्या व्हावे याकरिता हा कार्यक्रम पुढील आर्थिक वर्षात कॅम्पा निधीतून १५ जिल्ह्यांमध्ये राबविण्याचे प्रस्तावित आहे. याकरिता प्रतिजिल्हा २,००० विद्यार्थी हे लक्ष्य निर्धारित करून साधारणपणे ३०,००० विद्यार्थ्यांना या कार्यक्रमात सामावुन घेण्याचे प्रस्तावित आहे. हा कार्यक्रम राबविण्याकरिता प्रति विद्यार्थी रू.६००/- याप्रमाणे रू.१.८० कोटी खर्च अपेक्षित आहे.

सादरीकरण व चर्चेअंती प्रस्तावास मान्यता प्रदान करण्यात आली.

विषय क्र.३:- "निसर्गभ्रमण" योजनेबाबत शासनास पाठविलेल्या प्रस्तावास मान्यता देणे.

सदस्य-सचिव तथा व्यवस्थापकीय संचालक, मनिपविमं यांनी याबाबतचे सादरीकरण केले. त्यांनी स्पष्ट केले की, प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन बल प्रमुख), महाराष्ट्र राज्य यांचेमार्फत शासनास प्रस्ताव सादर करण्यात आला आहे व शासनाने याबाबत विचारणा केलेल्या मुद्यांवर खुलासाही पाठविण्यात आला आहे. यात निसर्ग पर्यटनाशी संबंधित अशासकीय संस्था किंवा व्यक्ति यांची नोंदणी पर्यटन मंडळामध्ये करून त्यांचे सहाय्याने निसर्ग पर्यटनाचे कामाला वाढविण्याचे प्रस्तवित आहे.

सादरीकरण व चर्चेअंती प्रस्तावास मान्यता प्रदान करण्यात आली.

विषय क्र.४:- महाराष्ट्र निसर्ग पर्यटन विकास मंडळाचा सर्वसाधारण व आकस्मिक निधी स्थापित करण्याबाबत.

सदस्य-सचिव तथा व्यवस्थापकीय संचालक, मनिपविमं यांनी विषयांकित प्रकरणी सादरीकरण केले व त्यांनी स्पष्ट केले की, महाराष्ट्र निसर्ग पर्यटन विकास मंडळाच्या उपविधीमध्ये नियम क्रमांक २० "निसर्ग पर्यटन विकास मंडळ निधी" अंतर्गत बाब क्रमांक १ ते ४ अन्वये निधी स्त्रोत

नमुद केले आहेत. त्याअंतर्गत राज्य पर्यटन योजनेतून होणाऱ्या कामात बचत, विविध निसर्ग पर्यटन स्थळांच्या गेट-मनीपासून प्राप्त महसूलाच्या १०% गेट-मनी महसूल महाराष्ट्र निसर्ग पर्यटन विकास मंडळाकडे सर्वसाधारण निधी म्हणून समाविष्ट करण्यात यावा, तसेच निसर्ग पर्यटन शिर्षांतर्गत (A-०९६) अन्वये प्राप्त अनुदान, केंद्र / राज्य शासन यांचे उपक्रम व स्थानिक संस्था यांचेकडुन प्राप्त अनुदान व कर्जे, याबाबतचा प्रस्ताव शासनास सादर करण्याचे प्रस्तावित आहे.

चर्चेदरम्यान मा. अध्यक्ष, कार्यकारी समिती तथा प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन बल प्रमुख), महाराष्ट्र राज्य यांनी सूचित केले की, **१० टक्के गेटमनीबाबत प्रस्ताव व्याघ्र प्रकल्पांकरिता Tiger Foundation च्या सभेमध्ये पास करून घ्यावा**.

सूचनांची नोंद घेऊन प्रस्तावास मान्यता प्रदान करण्यात आली.

विषय क्र.५:- इंडियन इन्स्टिटयुट ऑफ फॉरेस्ट मॅनेजमेंट (IIFM) च्या ७ पदवीधरांना कंत्राटी पद्धतीवर मंडळामध्ये क्षेत्रिय कार्यासाठी ठेवण्याबाबत.

सदस्य-सचिव यांनी विषयाचे सादरीकरणाद्वारे स्पष्ट केले की, मध्य प्रदेशामध्ये IIFM या संस्थेचे पदवीधर, साहसी क्रिडा प्रकारातील तज्ञ व माहिती तंत्रज्ञान क्षेत्रातील तज्ञ यांना मध्य प्रदेश निसर्ग पर्यटन मंडळाने क्षेत्रिय कामांकरिता कंत्राटी पद्धतीवर अनुबंधित केले असुन अशा तज्ञांना क्षेत्रिय मुख्य वनसंरक्षक यांचे अधिनस्त पदस्थापना देण्यात आली आहे. अशा प्रकारची कार्यवाही महाराष्ट्र राज्यात सुद्धा नियोजित करण्यात येत असुन या कार्यवाहीतुन पर्यटन विकासाचे प्रकल्प तयार करण्यास मदत होईल. ह्यासाठी एकूण ७ (२ मंडळ व पांच क्षेत्रिय स्तरावर) पदविधरांना कंत्राटी पद्धतीवर ठेवण्याकरिता प्रस्ताव लवकरात लवकर शासनास सादर करण्याचे प्रायोजित आहे.

चर्चेदरम्यान मा. अध्यक्ष, कार्यकारी समिती तथा प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन बल प्रमुख), महाराष्ट्र राज्य यांनी सूचित केले की, निसर्ग पर्यटन क्षेत्रामध्ये निपुण असे सेवानिवृत्त अधिकारी यांची सुद्धा मंडळामध्ये कंत्राटी पद्धतीवर नेमणूक करण्यात यावी. तसेच तांत्रिक दृष्टीने आपल्याकडील ICT च्या टिममधील कुणाला स्वतत्रपणे घेता येण्यासारखे आहे की काय, त्याबाबत पडताळणी करावी.

मा. अध्यक्षांचे सूचनेची नोंद घेवुन सदर प्रस्तावास मान्यता प्रदान करण्यात आली.

विषय क्र.६:- कॉफी टेबल बुक छपाई करणेबाबत.

सदस्य-सचिव यांनी विषयाचे सादरीकरणाद्वारे स्पष्ट केले की, विदर्भातील निसर्ग पर्यटन स्थळांचे कॉफी टेबल बुक तयार करण्यात आले असून त्याचे विमोचन मा. मंत्री (वने), महाराष्ट्र राज्य यांचे हस्ते करण्यात आले आहे. त्याचप्रमाणे पश्चिम महाराष्ट्रातील कॉफी टेबल बुकचे (भाग-१ व २) प्रारूप तयार करण्यात आले असून या पुस्तिकेचे डिझाईन व प्रिंटींग करून पुरवठा करण्याबाबत M/s Pugmark Art Gallery, Kolhapur यांना Top Eco-tourism Destinations of Western Ghats (Nashik, Mumbai) तसेच Asmita Kulkarni, Kolhapur (Raigad, Satara, Kolhapur, Singhudurga, Pune) यांना या पुस्तिकेचे डिझाईन व प्रिंटींग करून पुरवठा करण्याबाबत कळविलेले आहे.

सदस्यांनी या पुस्तिकांचे मार्केटींगबाबतही प्रयत्न करण्यात यावेत, अशी सूचना केली.

सदस्यांनी दिलेल्या सूचनेची नोंद घेवुन सदर प्रस्तावास मान्यता देण्यात आली.

विषय क्र.७:- वित्तीय वर्ष २०१६-१७ च्या लेखा परिक्षण अहवाल.

सदस्य-सचिव यांनी सादरीकरणाद्वारे समितीला अवगत केले की, मंडळाच्या लेख्यांचे वित्तीय वर्ष २०१६-१७ चे लेखा परिक्षण श्री अग्रवाल व श्री गुप्ता, सनदी लेखापाल (Chartered Accountant) (CAG मान्यताप्राप्त), पंचशिल सिनेमा बिल्डींग, सिताबर्डी, नागपूर यांचेकडुन करण्यात आले आहे. ह्या कार्यवाहीस कार्यकारी समितीची मान्यता हवी आहे.

चर्चेअंती प्रस्तावास मान्यता देण्यात आली.

विषय क्र.८:- व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र निसर्ग पर्यटन विकास मंडळ यांना व्याघ्र फाऊंडेशन व एल.ए.सी. मध्ये सदस्य म्हणून घेण्याबाबत.

सदस्य-सचिव यांनी विषद केले की, व्याघ्र फाऊंडेशन व स्थानिक सल्लगार समितीचे काम प्रामुख्याने व्याघ्र प्रकल्पातील निसर्ग पर्यटनाचे कामाबाबत धोरणात्मक निर्णय घेणे व देखरेख ठेवणे, हे आहे. व्याघ्र फाऊंडेशनच्या नियामक मंडळात व स्थानिक सल्लागार समितीच्या सभांमध्ये निसर्ग पर्यटनाबाबत महत्वाचे निर्णय घेण्यात येत असतात. तसेच राष्ट्रीय व्याघ्र संवर्धन प्राधिकरणाने वन्यजीव अधिनियम १९७२ चे कलम ३८- O(१) अंतर्गत अधिसूचीत केलेले (Normative standards for tourism activities and tiger project guidelines २०१२ मधील कलम क्र.२.१८ (M) मध्ये पर्यटनाशी संबंधित प्रतिनिधींची नेमणूक करण्याबाबत प्रावधान आहे.

व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र निसर्ग पर्यटन विकास मंडळ यांना व्याघ्र फाऊंडेशनच्या नियामक मंडळात तसेच स्थानिक सल्लागार समितीमध्ये सदस्य म्हणून घेतल्यास धोरणात्मक निर्णयात मंडळाचे मत व्यक्त होऊन निसर्ग पर्यटनाचे कामास चालना मिळेल. तसेच व्याघ्र प्रकल्पातील निसर्ग पर्यटनाबाबत ठोस निर्णय घेण्यास मदत होऊन महाराष्ट्र निसर्ग पर्यटन विकास मंडळ व व्याघ्र प्रकल्पाचे क्षेत्र संचालक यांना निसर्ग पर्यटन कामाबाबत समन्वय साधता येईल.

सादरीकरण व चर्चेअंती प्रस्तावास मान्यता प्रदान करण्यात आली.

विषय क्र.९:- कार्यआयोजनामध्ये निसर्ग पर्यटनाचे प्रकरण समाविष्ठ करण्याबाबत.

सदस्य-सचिव यांनी सादरीकरणाद्वारे विषद केले की, कार्यआयोजना संहिता २०१४ चे बाब क्र.८.६, पान क्र.३६ वर निसर्ग पर्यटन स्थळांची ओळख करून त्यांची पद्धतशीर यादी तयार करण्याबाबत नमुद करण्यात आलेले आहे. तसेच कार्यआयोजना संहिता २०१४ बाब क्र.viii, पान क्र.४३ वर निसर्ग पर्यटनाचा वनावर होणारा परिणाम, सहभागी वनव्यवस्थापन क्षेत्रात घेण्यात येणारे निसर्ग पर्यटन व त्याचे प्रकार इत्यादीबाबत माहिती देणे अपेक्षित आहे. त्यात खालीलप्रमाणे मुद्दे समाविष्ट करण्यात यावे असे मत आहे.

मुद्दा क्र. १ : निसर्ग पर्यटन स्थळांचा प्रकार व त्याचे वर्गिकरण – निसर्ग पर्यटन स्थळांचे संवर्धन, राखिव, धार्मिक, पुरातत्व, साहसी क्रिडा, जलक्रिडा, अभयारण्ये, राष्ट्रीय उद्याने, व्याघ्र प्रकल्प असे वर्गिकरण करण्यांत यावे, तसेच प्रत्येक निसर्ग पर्यटन स्थळात विकसित करावयाच्या सोयी उदा. वनभ्रमण, निसर्ग शिक्षण व दर्शन, सायकलिंग, गिर्यारोहण, जंगल सफारी, याबाबत माहिती देण्यात यावी.

मुद्दा क्र. २ : पायाभूत सुविधांचा विकास – निसर्ग पर्यटन स्थळांच्या विकासाकरिता ज्या पायाभूत सुविधांची आवश्यकता आहे त्यांची यादी व त्यासाठी येणारा खर्च, निसर्ग पर्यटन स्थळांची प्रसिद्धी व प्रसार करण्याकरिता उपाययोजना करण्यात यावी.

मुद्दा क्र. ३ : मानव संसाधन विकास – निसर्ग पर्यटन स्थळांच्या विकासाकरिता व परिरक्षणाकरिता आवश्यक मनुष्यबळाबाबत व वार्षिक खर्चाबाबत माहिती देण्यात यावी.

या संदर्भात प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन बल प्रमुख), महाराष्ट्र राज्य यांना पत्राद्वारे विनंती करण्यात आली आहे.

सादरीकरण व चर्चेअंती प्रस्तावास मान्यता प्रदान करण्यात आली.

विषय क्र.१०:- संरक्षित क्षेत्राबाहेर मनोरंजन व वन्यप्राणी अनुभव नियमांबाबत.

सदस्य-सचिव यांनी विषयाचे अनुषंगाने सादरीकरण करून स्पष्ट केले की, भारतीय वन अधिनियम १९२७ (१९२७ चा १६) मधील कलम २६ च्या तरतूदीन्वये पोट-कलम (२-अ) व ७६ (ड) च्या तरतूदीन्वये राज्य शासनाने प्रदत्त केलेल्या अधिकारान्वये वनक्षेत्रामध्ये मनोरंजन व वन्यप्राणी अनुभवाकरिता (संरक्षित क्षेत्राशिवाय) नियम तयार करून शासनाची मंजुरी मिळण्याकरिता पाठविण्यात आलेले आहे. ह्या कार्यवाहीस कार्यकारी समितीची मान्यता हवी असल्याने सदर प्रस्ताव सादर करण्यात आला आहे.

सादरीकरण व चर्चेअंती प्रस्तावास मान्यता प्रदान करण्यात आली.

विषय क्र.११:- गाईड युनिफॉर्म व संकेत फलक (uniform signages) पॅटर्नबाबत.

सदस्य-सचिव यांनी सादरीकरणाद्वारे स्पष्ट केले की, निसर्ग पर्यटनाच्या सर्व स्थळांमधील गाईड्स व नॅच्युरालिस्ट्स यांचे युनिफॉर्म एकसारखे असण्याबाबतचे प्रस्ताव क्षेत्रिय अधिकाऱ्यांकडुन मागविण्यात आले असुन त्यांचेकडुन प्रस्ताव प्राप्त होताच युनिफॉर्मचे डिझाईनला अंतिम स्वरूप देण्याची तजविज ठेवली आहे.

तसेच पुढे स्पष्ट केले की, संकेत फलकाचे (uniform signages) पॅटर्न CEE Ahmedabad या संस्थेकडुन तयार करून घेण्यात आले व ते सर्व क्षेत्रिय अधिकाऱ्यांना त्याबाबत त्यांच्या काही सूचना/अभिप्राय असल्यास त्या या कार्यालयास पाठविण्याबाबत निर्देश देण्यात आले आहेत. त्या प्राप्त होताच संकेत फलकाचे अंतिमिकरण करण्याची तजविज ठेवली आहे.

सादरीकरण व चर्चेअंती उक्त दोन्ही बाबीच्या प्रस्तावास मंजुरी देण्यात आली.

विषय क्र.१२:- प्रसिद्धी / प्रशिक्षण कार्यक्रमाच्या प्रगति अहवालाची सद्यःस्थिती.

दिनांक २८ जूलै, २०१७ रोजी झालेल्या सभेच्या अनुषंगाने निसर्ग पर्यटन स्थळांची मोठ्या प्रमाणावर प्रसिद्धी करण्याकरिता प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन बल प्रमुख), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर यांना सन २०१७-१८ करिता रू.२६५.०० लक्षची मागणी करण्यात आली आहे.

प्रशिक्षण कार्यक्रमाकरिता वार्षिक कॅलेंडर तयार करण्यात आले असून गाईड, नॅचरालिस्ट इत्यादीसाठींचे प्रशिक्षण हाती घेण्यात येत आहे. चालु महिन्यात गाईड प्रशिक्षण STR व माळी प्रशिक्षण मुख्य वन संरक्षक, गडचिरोली यांच्यामार्फत घेण्यात येत आहे.

सादरीकरण व चर्चेअंती विषयांकित प्रगतिची नोंद घेवुन प्रस्तावास मान्यता प्रदान करण्यात आली.

विषय क्र.१३:- नवीन निसर्ग पर्यटन स्थळांचे प्रकल्प आराखड्यांना मान्यता देणेबाबत.

विषयांकित प्रकरणी प्रकल्प आराखडानिहाय सादरीकरण व झालेली चर्चा आणि समितीद्वारा देण्यात आलेले निर्णय याचा तपशिल पुढील प्रमाणे.

अ.प्र.मु.व.सं. (वन्यजीव) पूर्व,

१३.०१ नवेगांव – नागझिरा व्याघ्र राखिव क्षेत्र, गोंदिया, निसर्ग पर्यटन आराखडा.

अ.क्र.	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा	समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय
१	२	३
१३.०१	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण **श्री. अमलेन्द्र पाठक, उपसंचालक, नवेगांव-नागझिरा व्याघ्र प्रकल्प, गोंदिया** यांनी केले. वनसंरक्षक तथा क्षेत्रसंचालक, नवेगांव-नागझिरा व्याघ्र राखिव क्षेत्र, गोंदिया यांचेद्वारा **राज्य स्तरिय निसर्ग पर्यटन योजना** (२४०६-२२९५) **अंतर्गत सन २०१७-१८ ते २०२१-२२ पर्यंत पांच वर्षाचा एकूण रूपये १६४९.०० लक्ष रक्कमेचा आराखडा सादर केला आहे**. सादरीकरणाद्वारे स्पष्ट करण्यात आले की, राज्यस्तरिय निसर्ग पर्यटन योजना अंतर्गत सन २०१५-१६ ते २०१९-२० पर्यंतच्या ५ वर्षाच्या कालावधीकरिता पर्यटन आराखडा तयार करण्यात आलेला होता. सदरच्या आराखड्यात निसर्ग पर्यटनाच्या दृष्टीने फक्त पर्यटन रस्त्यांची दुरूस्ती, नवीन रपटे बांधणे, रपट्यांची दुरूस्ती पर्यटकांसाठी तंबु निवास व्यवस्था व प्रवेशद्वारावर पर्यटन सुविधा उपलब्ध करून देणे या कामांचा समावेश करण्यात आला होता. त्यामुळे पर्यटनासाठी अतिआवश्यक असलेल्या कामांचा समावेश चालु बाब/नवीन बाब प्रस्तावात करता येऊ शकत नव्हता. जर त्यांचे कार्यालयाकडून प्रस्तावात अतिआवश्यक कामांचा समावेश केला तर ती कामे सन २०१५-१६ ते २०१९-२० पर्यंतच्या मंजुर आराखड्यात अंतर्भुत नसल्यामुळे ती कामे नामंजुर करण्यात येत होती. त्यामुळे नवेगांव नागझिरा व्याघ्र राखिव क्षेत्राकरिता राज्यस्तरिय निसर्ग पर्यटन योजनाकरिता सन २०१७-१८ ते	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण व चर्चेदरम्यान समितीद्वारा पुढील प्रमाणे सूचना दिल्या. १. DPR करिता कंसल्टंट नेमण्यात यावा. २. रस्त्यांची दुरूस्ती व रस्ते तयार करण्याकरिता इतर स्त्रोतातून निधी उपलब्ध करण्यात यावा. ३. समस्त व्याघ्र राखिव क्षेत्राचा एकच DPR न बनवता निसर्ग पर्यटन स्थळांच्या मार्गदर्शक तत्वानुसार समस्त बाबी लक्षात घेवुन वेगवेगळया ठिकाणी पर्यटन स्थळांची निवड

	२०२१-२२ पर्यंतच्या ५ वर्षाच्या कालावधीकरिता **नव्याने निसर्ग पर्यटन आराखडा तयार करण्यात आला असुन** सदर पर्यटन आराखड्यामध्ये प्रामुख्याने पर्यटन रस्त्यांची दुरूस्ती, नवीन रपटे तयार करणे, रपट्यांची दुरूस्ती, अस्तित्वात असलेल्या रस्त्यांचा दर्जा न बदलविता विशेष दुरूस्ती करणे, अस्तित्वात असलेल्या विंधन विहीरींवर वन्यप्राण्यांना मुबलक पाणी उपलब्धतेकरिता सोलर सबमर्शिबल पंप बसविणे, EDC मार्फत तंबु निवास व्यवस्था व इतर पर्यटन सुविधा पुरविणे, पर्यटक प्रवेशद्वाराजवळ सुविधा करणे, नागझिरा चौकशी कक्षाची दुरूस्ती, जिप्सी व इतर पर्यटक वाहनांची पार्किंग व्यवस्था तसेच इको-गाईड व जिप्सी चालकांकरिता बसण्याची व्यवस्था करणे, निसर्ग पर्यटन प्रचार व प्रसिद्धी (माहिती पुस्तिका, घडी पत्रके, प्रसिद्धी फलक, भिंत रंगविणे, सूचनाफलक, माहितीदर्शक फलक, आकाशवाणी/ दुरदर्शन/ माहितीपट तसेच इतर मार्गाने प्रसिद्धी इत्यादी), EDC गावांमध्ये होम-स्टे सुविधा सुरू करण्याकरिता आर्थिक सहाय्य करणे इत्यादी बाबींचा समावेश करण्यात आला आहे. संरक्षित क्षेत्रामध्ये १. नागझिरा अभयारण्य, २. नवीन नागझिरा अभयारण्य ३. नवेगांव राष्ट्रीय उद्यान ४.नवेगांव अभयारण्य व ५.कोका अभयारण्य, यांचा समावेश आहे. अधिसूचनेनुसार नवेगाव-नागझिरा व्याघ्र राखिव क्षेत्र ६५६.३६ चौ.कि.मी. असुन अबाध्य व्याघ्र क्षेत्र (CTH) ६५३.६७ चौ.कि.मी. आहे. तसेच अधिसूचित बफर क्षेत्र १२४१.२७ चौ.कि.मी. आहे व व्याघ्र प्रकल्प एकूण कोअर व बफर क्षेत्र १८९४.९४ चौ.कि.मी. आहे. सन २०१२-१३ ते २०१६-१७ मध्ये विविध योजनेअंतर्गत वर्षवार निसर्ग पर्यटन विकास कामाकरिता एकूण रू.८७४.६४ लक्ष अनुदान प्राप्त झाले असुन हे अनुदान खर्च झालेले आहे. निसर्ग पर्यटन योजना अंतर्गत घ्यावयाच्या कामाबाबत 5 वर्षाचे नियोजन पुढील प्रमाणे:- पर्यटन रस्ते सुस्थितीत ठेवणे / आवश्यक ठिकाणी NBWL चे परवानगीने नवीन रपटे बनविणे / अस्तित्वात असलेल्या रस्त्यांचा दर्जा न बदलविता विशेष दुरूस्ती करणे (Medium & High risk zone roads) / रपट्यांची दुरूस्ती / अस्तित्वात असलेल्या विंधन विहीरींवर वन्यप्राण्यांना मुबलक पाणी उपलब्धतेकरिता सोलर	करून प्रत्येक स्थळासाठी वेगवेगळे DPR तयार करण्यात यावे. प्रत्येक स्थळी पर्यटकांसाठी सोईसुविधा उपलब्ध करण्याची तरतूद करून पूर्ण असा एक complete पॅकेज असावा. तसेच त्यान्वये स्थानिक लोकांना रोजगार उपलब्ध होईल व त्यांचे राहणीमान उंचावेल याचीही काळजी घेण्यात यावी. ४. नागपूर ठिकाणापासून पर्यटकांना पर्यटन स्थळी येणे सोयीचे व्हावे म्हणून सर्कीट टुरिझ्मची पडताळणी करावी जेणेकरून राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय पर्यटकांना पर्यटन स्थळी पोहोचणे सोईचे होईल. ५. वन्यजीव, वनविकास महामंडळ व निसर्ग पर्यटन यांचे संगनमताने (co-ordination)

	सबमर्शिबल पंप बसविणे / पर्यटनाकरिता ग्राम परिस्थितीकीय विकास समितीमार्फत तंबु निवास व्यवस्था व इतर पर्यटन सुविधा पुरविणे / पर्यटक प्रवेशद्वाराजवळ सुविधा उपलब्ध करून देणे (कमान, बुकींग ऑफीस, प्रतिक्षालय, टॉयलेट, बाथरूम व सोव्हीनियर शॉपचे बांधकाम, विंधन विहीर तसेच RO व फिल्टर, इत्यादी) / निसर्ग निर्वाचन केंद्राचे बांधकाम करणे / निसर्ग निर्वाचन केंद्राकरिता साहित्य खरेदी, त्याची स्थापना व सुधारणा करणे / नागझिरा येथील चौकशी कक्षाची दुरूस्ती / जिप्सी व इतर पर्यटक वाहनांची पार्किंग व्यवस्था तसेच इको-गाईड व जिप्सी चालकांकरिता बसण्याची व्यवस्था / निसर्ग पर्यटन प्रचार व प्रसिद्धी (माहिती पुस्तिका, घडी पत्रके, प्रसिद्धी फलक, भिंत रंगविणे, सूचनाफलक, माहितीदर्शक फलक, आकाशवाणी/ दुरदर्शन/माहितीपट तसेच इतर मार्गाने प्रसिद्धी इत्यादी) / ग्राम परिस्थितीकीय विकास समितीमार्फत गावांमध्ये होम-स्टे सुरू करण्याकरिता आर्थिक सहाय्य करणे.	सर्कीट टुरिझ्म प्लान करता येवु शकेल. ६. होमस्टे विकसित करण्यासाठी लाभार्थ्यांची निवड करून शामाप्रसाद मुखर्जी योजना व व्याघ्र फाऊंडेशनच्या निधीतून अर्थसहाय्य उपलब्ध करून देण्यात यावे. वरिल अटी व सूचनांच्या अधिन राहुन **प्रकल्प आराखडा सुधारित करण्याचे अटीवर प्रकल्प आराखडा मंजूर करण्यात आला.**

१३.०२ चिखलदरा निसर्ग पर्यटन विकास योजना – पूर्व मेळघाट वनविभाग, चिखलदरा.

अ.क्र.	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा	समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय
१	२	३
१३.०२	सदर प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण **श्रीमती पियुषा प्रमाद जगताप, उपवनसंरक्षक, पूर्व मेळघाट** यांनी केले. सादरीकणाद्वारे स्पष्ट केले की, निसर्ग पर्यटन विकास राज्य स्तरिय योजनेअंतर्गत (२४०६-२२९५) खालील निसर्ग पर्यटन स्थळांचा समावेश आहे.	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण व चर्चेदरम्यान समितीद्वारा पुढील प्रमाणे सूचना दिल्या. १. प्रस्तावित सहाही स्थळांचा वेगवगळा स्वतंत्र असा प्रकल्प आराखडा निसर्ग पर्यटन स्थळांच्या विकासासाठी दिलेल्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार तयार करण्यात यावा. असे एकूण ६ प्रकल्प स्थळांचे ६ आराखडे होतील. प्रत्येक स्थळी पर्यटकांसाठी सोईसुविधा उपलब्ध करण्याची तरतूद करून पूर्ण असा एक complete पॅकेज असावा. तसेच त्यान्वये स्थानिक लोकांना रोजगार उपलब्ध होईल व

चिखदलरामधील पर्यटन स्थळ	**अपेक्षित खर्च रू. लक्ष**
१. आमझरी निसर्ग पर्यटन संकुल – (नैसर्गिक स्थळ)	२१.००

२. चिखलदरा शासकीय वन उद्यान	२०.००
३. चिखलदरा कॅक्टस गार्डन	१८.००
४. चिखलदरा टुरिझम पॉईन्ट – पंचबोल	१४.००
५. चिखलदरा परिक्षेत्रातील कलालकुंड व बकादरी पर्यंतच्या ट्रेक	१०.००
६. घटांग परिक्षेत्रातील खंड क्र.५७	१०.००
एकूण :-	**९३.००**

तसेच सोबत सन २०१७-१८ चा नवीन बाब प्रस्तावही सादर करण्यात आला आहे.

त्यांचे राहणीमान उंचावेल याचीही काळजी घेण्यात यावी.

२. DPR करिता कंसल्टंट नेमण्यात यावा.

३. गावीलगड किल्ल्याकरिता प्रस्ताव तयार करावा. तसेच या प्रस्तावात पुरातन वास्तु स्ट्रक्चरला इजा न पोहचविता पुरातत्व विभागाच्या परवानगिने दुरूस्ती करण्यात यावी. तसेच पुरातत्व विभागाचे परवानगिने काही ठिकाणचे नवीन बांधकाम करता येऊ शकेल की काय? याचीही पडताळणी करावी.

४. संयुक्त वन व्यवस्थापन समिती यांना प्रकल्प पूर्ण झाल्यानंतर प्रकल्प हस्तांतरित करून त्यांचेमार्फत देखरेखीची कामे करावीत.

५. नागपूर ठिकाणापासून पर्यटकांना पर्यटन स्थळी येणे सोयीचे व्हावे म्हणून सर्कीट टुरिझमची पडताळणी करावी जेणेकरून राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय पर्यटकांना पर्यटन स्थळी पोहोचणे सोईचे होईल.

वरिल अटी व सूचनांच्या अधिन राहुन **प्रकल्प आराखड्यास तत्वत: मान्यता देण्यात आली.**

नाशिक वनवृत्त, नाशिक

१३.०३ बित्तीका (बितनगड), ता. अकोले, जि. अहमदनगर, येथे पर्यटन स्थळ विकसित करणे –राजुर (भ.व.का.) **वनक्षेत्र, संगमनेर उप विभाग**.

अ.क्र.	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा	समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय
१	२	३
१३.०३	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण **श्री. एम.आर. जामकर, उपविभागीय वन अधिकारी, संगमनेर** यांनी केले. सादरीकरणाद्वारे स्पष्ट केले की, मुख्य वनसंरक्षक	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण व चर्चेअंती समितीद्वारा

	(प्रादेशिक), नाशिक यांचेमार्फत **जिल्हा वार्षिक योजना पर्यटन स्थळाचा विकास करणे** (४४०६-३४३७) **अंतर्गत सन २०१७-१८ ते २०१९-२० या तीन वर्षाचा रूपये १०४.५० लक्ष रक्कमेचा** विषयांकित **बित्तीका (बितनगड), ता. अकोले** येथे पर्यटन स्थळ विकास आराखडा, सादर करण्यात आला आहे. **जिल्हा वार्षिक योजनेंतर्गत आलाखड्यामध्ये पुढीलप्रमाणे कामे प्रस्तावित केली आहेतः-** **सन २०१७-१८** : औषधी व शोभिवंत रोपांची लागवड करणे / फायबर बाक १० नग (जागेवरील सिमेंट फिटींगसह) / माहिती फलक लावणे / पिण्याच्या पाण्यासाठी प्लॅस्टिक टाकी / रस्त्याच्या कडेला कचरा कुंड्या बसविणे / लोखंडी संरक्षण कठडे / पायऱ्यांना रेलिंग संरक्षण कठडे तयार करणे / पायवाटा दुरूस्ती करणे / संरक्षण कठडे रेलिंगसह / पॅगोडा / पर्यटकांसाठी तंबूसह ओटे / किल्ला माहिती फलक. (**एकूण रू.४७.०० लक्ष**). **सन २०१८-१९** : अपारंपारिक उर्जा संयंत्र सौर पथदिवे उभारणे/ निरीक्षण मनोरा तयार करणे (वाहतूकीसह बसविणे)/ जुन्या वृक्षांना ओटे तयार करणे/गुहा ३ व कुंड ३ साफसफाई करणे /कुंड दुरूस्ती करणे/निसर्ग परिचय केंद्र (NIC). (**एकूण रू. ३६.५० लक्ष**). **सन २०१९-२०** : भाविकांसाठी फायबर निवासस्थान उभारणे. (**एकूण रू. २१.०० लक्ष**). **तीन वर्षाची समस्त एकूण : रू. १०४.५० लक्ष.**	पुढील प्रमाणे सूचना दिली. सदर प्रकल्प जरी जिल्हा वार्षिक योजनेतून राबवावयाचे प्रस्तावित असले तरी हा प्रकल्प जिल्हा वार्षिक योजना व राज्य स्तरिय योजना या **दोन्ही योजनांच्या स्त्रोतातून** भागविण्यात यावा. **अंतिमतः प्रस्तावास समितीने मंजुरी दिली.**

१३.०४ उंबरेश्वर मंदीर देवस्थान परिसरांत मौजे खळी, वनक्षेत्र संगमनेर भाग-३, ता.संगमनेर, जि. अहमदनगर येथे पर्यटन कामांचा विकास प्रकल्प.

अ.क्र.	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा	समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय
१	२	३
१३.०४	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण **श्री. एम.आर. जामकर, उपविभागीय वन अधिकारी, संगमनेर** यांनी केले. सादरीकरणाद्वारे स्पष्ट केले की, मुख्य वनसंरक्षक (प्रादेशिक), नाशिक यांचेमार्फत **जिल्हा वार्षिक योजना पर्यटन**	सादरकर्त्यांनी सदर प्रकल्प **जिल्हा वार्षिक योजनेमधुन**

स्थळाचा विकास करणे (४४०६-३४३७) **अंतर्गत सन २०१७-१८ ते २०१८-१९ या दोन वर्षाचा रूपये ५७.०० लक्ष रक्कमेचा** विषयांकित उंबरेश्वर मंदीर परिसर विकास आराखडा, सादर केला आहे.

प्रकल्प आलाखड्यानुसार करावयाची कामे :-

अ.क्र.	विषय	संख्या
१	वनरस्त्याच्या दुतर्फा शोभिवंत वृक्ष लागवड करणे.	२००० रोपे
२	निसर्ग पायवाटा.	२ कि.मी.
३	औषधी वृक्ष लागवड व परिसरात सुशोभिकरण करणे.	०५ हे.
४	मृद संधारण व जलसंधारणाची कामे घेणे.	१० हे.
५	अपारंपारिक उर्जा संयंत्र.	१०
६	सिमेंट बाक.	१०
७	पर्यावरणपुरक माहितीदर्शक फलक तयार करणे.	१५
८	प्रवेशद्वार व चौकी उभारणे.	१
९	निरीक्षण मनोरा (वॉच टॉवर).	१
१०	प्रवेशद्वार	१
११	पर्यावरणपुरक पॅगोडा उभारणे.	१
१२	अपारंपारिक उर्जा संयंत्र (सोलर लॅम्प).	१०
१३	चैन लिंक (तार कंपाऊंड).	१
१४	बायोडायजेस्ट टॉयलेट उभारणे.	१
१५	पिण्याच्या पाण्यासाठी प्लॅस्टिक टाकी बसविणे.	२
१६	कचरापेटी बसविणे.	१

या व्यतिरिक्त कायमस्वरूपी पाण्याची सोय करणे / भक्त निवास / उंबरेश्वर मंदीर परिसरात बालोद्यान तयार करणे / सिमेंट रस्ता २ कि. मी. / पार्कींग व्यवस्था करणे / मुलांना खेळण्यासाठी खेळणी साहित्य उभारणे / पेव्हिंग ब्लॉक बसविणे / सभा मंडप तयार करणे / पायऱ्या व रेलिंग करणे इ. कामे प्रस्तावित आहेत.

जिल्हा वार्षिक योजना पर्यटन स्थळाचा विकास करणे (४४०६-३४३७) अंतर्गत सन २०१४-१५ मध्ये रू.४.२१ लक्ष, २०१५-१६ मध्ये रू.१६.१६ लक्ष व २०१६-१७ मध्ये रू.११.२८ लक्ष **अशी एकूण रू.३२.१५ लक्षची कामे करण्यात आली आहेत**.

घ्यावयाचा आहे असे स्पष्ट केले. त्यावर सदस्यांनी विचार केली की, राज्य योजनेअंतर्गत काही प्रकल्प नाहीत काय? यावर सादरकर्त्यांनी खुलासा केला की, राज्य योजनेअंतर्गत नवीन प्रकल्प नाहीत.

चर्चेअंती सदर प्रकल्पास समितीची मान्यता देण्यात आली.

१३.०५ ढुमेश्वर (खंडोबा) मंदिर परिसर विकास आराखडा, मौजे पिंपळगांव देपा, वनक्षेत्र- संगमनेर भाग-३, ता. संगमनेर, जि. अहमदनगर, उपवन विभाग – संगमनेर.

अ.क्र.	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा	समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय
१	२	३
१३.०५	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण **श्री. एम.आर. जामकर, उपविभागीय वन अधिकारी, संगमनेर** यांनी केले. सादरीकरणाद्वारे स्पष्ट केले की, मुख्य वनसंरक्षक (प्रादेशिक), नाशिक यांचेमार्फत **जिल्हा वार्षिक योजना पर्यटन स्थळाचा विकास करणे** (४४०६-३४३७) **अंतर्गत सन २०१७-१८ ते २०१९-२० या तीन वर्षाचा रूपये ९२.०० लक्ष रक्कमेचा** विषयांकित ढुमेश्वर (खंडोबा) मंदीर परिसर विकास आराखडा, सादर केला आहे. **प्रकल्प आराखड्यानुसार खालीलप्रमाणे कामे करावयाची आहेत:-** ६ x ६ मी.वर १x१ मी. आकाराच्या खड्यातील वृक्ष लागवड करून परिसर सुशोभित करणे-१०० हे., निसर्ग पायवाटा-३ कि.मी., मंदीराची डागडुजी करणे व रंगरंगोटी करणे-१, मृदसंधारण व जलसंधारणाची कामे घेणे-१०० हे., अपारंपारिक उर्जा संयंत्र-२०, सिमेंट बाक-४०, पर्यावरणपुरक माहितीदर्शक फलक तयार करणे-२५, प्रवेशद्वार व चौकी उभारणे-१, कायम स्वरूपी पाण्याची सोय (बोअरवेल, मोटार पाईपलाईनसह)-१, बांबु झोपडी-१, वनतळे-४, वन्यप्राण्यांसाठी पाणवठे-६, पर्यावरणपुरक पॅगोडा उभारणे-४, पार्किंग व्यवस्था करणे-१, मंदीर परिसरात रेलिंग, कठडा व पेव्हींग ब्लॉक बसविणे-२२०० र.मी., बायोडायजेस्ट टॉयलेट उभारणे-१, पिण्याच्या पाण्यासाठी प्लॅस्टिक टाकी बसविणे-२, पेव्हींग ब्लॉक-५०० चौ.मी., कचरा पेटी बसविणे-२५, सभामंडप-१, पायऱ्या व रेलिंग करणे-२१०० र.मी., दगडी बांध (कंटुर बंडींग)-२५, मंदीर परिसर सपाटीकरण करणे-१. **सन २०१७-१८ ते २०१९-२० मध्ये प्रस्तावित करण्यात आलेल्या कामांचा तपशील पुढील प्रमाणे:-** सन २०१७-१८ : माहिती फलक तयार करणे-४०, पर्यावरणपुरक सिंमेंट बाकडे-४०, अपारंपारिक ऊर्जा सयंत्र-२०,	सादरकर्त्यांनी सदर प्रकल्प **जिल्हा वार्षिक योजनेमधुन** घ्यावयाचा आहे असे स्पष्ट केले. **चर्चेअंती सदर प्रकल्पास समितीची मान्यता देण्यात आली.**

	कचरा पेटी बसविणे-२५, पायऱ्या व रेलींग करणे-२०० मी. रक्कम रूपये २७.५० लक्ष. सन २०१८-१९ : पेव्हींग ब्लॉक बसविणे-५०० चौ.मी., पिण्याच्या पाण्याची सोय करणे-२, प्रवेशद्वार व चौकी उभारणे-१, पॅगोडा उभारणे-३, बायोडायजेस्ट टॉयलेट उभारणे-१. रक्कम रूपये २०.५० लक्ष. सन २०१९-२० : सभा मंडप-१, बांबु झोपडी-२, कायम स्वरूपी पाण्याची सोय करणे-१, मंदीर डागडुजी, रंगरंगोटी, सपाटीकरण-१, पार्किंग व्यवस्था-१, मंदीर परिसरात रेलिंग, कठडा, पेव्हींग ब्लॉक-१. रक्कम रूपये ४४.०० लक्ष. **तीन्ही वर्षाच्या कामांसाठी प्रस्तावित एकूण रक्कम रूपये ९२.०० लक्ष.**	

१३.६ मौजे ओझरखेड वन उद्यान, वनपरिक्षेत्र- दिंडोरी, वनविभाग पूर्व भाग, नाशिक.

अ.क्र.	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा	समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय
१	२	३
१३.०६	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण **श्री. आर. जे. गायकवाड, सहाय्यक वनसंरक्षक, पूर्व भाग नाशिक** यांनी केले. सादरीकरणाद्वारे स्पष्ट केले की, ह्या स्थळाचा प्रकल्प सन २०१५ मध्ये सादर केला होता. **काही कामे जिल्हा वार्षिक योजनानिधीतून करण्यात आली** आहेत. आता सदर स्थळाचा प्रकल्प आराखडा हा वास्तुशिल्प शास्त्रज्ञाकडुन बनविण्यात आला असुन तो समितीपुढे सादर करण्यात येत आहे. या प्रस्तावानुसार विकासकामे पूर्ण झाल्यानंतर या केंद्राची पुढील देखभाल ही ओझरखेड येथील स्थानिक वनसंरक्षण समिती करण्यास तयार असलेबाबतचा ठराव केला आहे. या माध्यमातून संयुक्त वनव्यवस्थापन समिती, ओझरखेड यांना देखील उत्पन्नाचे साधन निर्माण होईल. प्रकल्पामध्ये पुढीलप्रमाणे कामे प्रस्तावित केली आहेतः- वन्यप्राणी व वनसंपदेविषयी प्रबोधन करणारे	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण व पुढीलप्रमाणे चर्चा करण्यात आली व चर्चेअंती समितीद्वारा पुढील प्रमाणे सूचना देण्यात येवुन निर्णय घेण्यात आला. १. सदर प्रकल्प स्थानिक पर्यटक दर्जाचा दिसून येतो. २. दरमहा ८ ते १० हजार पर्यटक येतील असा अंदाज सादरकर्त्यांनी विचारणेअंती व्यक्त केला. ३. मार्केटींग प्लान तयार करून प्रचार व प्रसिद्धी करण्यात यावी.

	माहिती केंद्र / निसर्ग पायवाट / सौरउर्जेवरिल पथदिवे / लहान मुलांची खेळणी / व्यायाम करण्यासाठी साधने / फुलपाखरू उद्यान / औषधी वन उद्यान / नक्षत्र उद्यान / जेट्टी / शौचालय / नैसर्गिक संगित साधने. प्रकल्प आराखड्यासोबत सन २०१५-१६ ते २०१९-२० पर्यंतच्या कालावधीमध्ये घेतलेल्या व घ्यावयाच्या कामाचा वर्षवार तपशिल देऊन **एकूण रू.३८९.३५ लक्षचा चालू बाब प्रस्ताव जोडला असुन हा निधी राज्य स्तरिय योजनेंतर्गत निसर्ग पर्यटन या योजनेतून उपलब्ध करून देण्यात यावा.**	४. अंदाजे ३० ते ४० स्थानिक लोकांना रोजगार मिळेल असे सादरकर्त्यांनी स्पष्ट केले. **चर्चेअंती सदर प्रस्तावास समितीची मान्यता देण्यात आली.**

१३.०७ मार्कंड पिंप्री ता. कळवण वनपर्यटन व वनविकास आराखडा, वनपरिक्षेत्र- कळवण (प्रादेशिक), पूर्व भाग, नाशिक वनविभाग.

अ.क्र.	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा	समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय
१	२	३
१३.०७	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण **श्री. आर. जे. गायकवाड, सहाय्यक वनसंरक्षक, पूर्व भाग, नाशिक** यांनी केले. सन २०१२-१३ ते २०१४-१५ पर्यंत एकूण रू.९५.५२ लक्षची कामे झालेली आहेत. आता **सन २०१५-१६ ते २०१९-२० पर्यंत वर्षवार एकूण रू.३३४.०० लक्षची कामे जिल्हा वार्षिक योजनेतून प्रस्तावित आहेत.** सादरीकरणाद्वारे स्पष्ट केले की, मार्कंडेय पर्वत हा पश्चिम घाटातील सह्याद्री पर्वतरांगेत असून पश्चिम घाटातील दुर्मिळ व नामशेष होणारी जैवविविधता टिकविण्यासाठी सदर पर्यटन स्थळाचा विकास केल्यास काही प्रमाणात मदत होईल. त्याचप्रमाणे सदर जैवविविधतेबाबत लोकांमध्ये जागृती निर्माण होईल. पुढे स्पष्ट केले की, संयुक्त वनव्यवस्थापन समिति मार्कंड पिंप्री मार्फत वनक्षेत्राचे वनसंवर्धन, वनविकास व त्याचबरोबर गड किल्ल्याचे जतन करून सांस्कृतिक वारसा टिकवुन ठेवणे अभिप्रेत आहे. तसेच वनसंवर्धनाबरोबर निसर्गरम्य ठिकाणे जतन करून निसर्ग पर्यटनास चालना देणे व संयुक्त वन व्यवस्थापन समित्यांना प्रवेश शुल्क, उपद्रव शुल्क	सादरीकरणादरम्यान विचारणेअंती पुढील प्रमाणे खुलासा करण्यात आला:- १. वार्षिक ७ ते ८ हजारापर्यंत भाविक येतात. २. शारिरीकदृष्ट्या अपंग लोकांसाठी काहीही व्यवस्था नाही. चर्चेअती **प्रकल्प आराखड्यास समितीद्वारा मंजुरी प्रदान करण्यात आली.**

	मिळवुन त्यांचे उत्पन्न वाढविणे व स्थानिक ग्रामस्थाना रोजगाराच्या संधी निर्माण करणे, हा उद्देश ठेवण्यात आलेला आहे. सदर प्रकल्प आराखड्यात प्रस्तावित कामे :- मुळाणेबारी ते मार्कंडेय पर्वत पायऱ्या तयार करणे / मार्कंड पर्वतावरिल कुंडांची साफसफाई व डागडुजी करणे / मार्कंडेय पर्वतावर मुळाणेबारीकडील रस्त्याने जाणाऱ्या पायऱ्यांच्या दोन्ही बाजुने लोखंडी पाईपांची रेलिंग तयार करणे / रस्त्यांचे दुतर्फा छायादार वृक्षांची लागवड करणे व त्यांना संरक्षक जाळ्या बसविणे, पाणी पुरवठा व संरक्षणाची व्यवस्था करणे / मार्कंड पिंप्री ते मार्कंडेय पर्वतावर जाणाऱ्या रस्त्याच्या दोन्ही बाजूने लोखंडी पाईपांची रेलिंग तयार करणे / मार्कंडेय पर्वतावर धोकादायक ठिकाणी जाळीचे कुंपण तयार करणे / मुळाणेबारी ते मार्कंडेय पर्वत पाईप रेलींग करणे / माहितीदर्शक फलक लावणे / किल्ल्यावरिल पायवाटांची दुरूस्ती करणे . सन २०१२-१३ ते २०१४-१५ या तीन वर्षामध्ये सदर स्थळास एकूण २५,३७० पर्यटकांनी भेट दिली असुन त्यापासुन एकूण रू.१८,४६० एवढा महसूल प्राप्त झाला आहे. तसेच सन २०१२-१३ पासुनची पर्यटन विकासाची कामे ही संयुक्त वन व्यवस्थापन समिती, मार्कंड पिंप्री यांचेमार्फत करण्यात येत आहेत त्यामुळे **मार्कंड पिंप्री गावातील सर्व लोकांना रोजगार उपलब्ध झालेला आहे.**	

मुख्य वनसंरक्षक (प्रादेशिक), पुणे वनवृत्त, पुणे

१३०.८ मौजा बनेश्वर वन उद्यान, वनपरिक्षेत्र - नसरापुर, उप वन विभाग - भोर.

अ.क्र.	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा	समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय
१	**२**	**३**
१३.०८	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण **श्री के. एम. येळे, वनपरिक्षेत्राधिकारी, उपवनविभाग - भोर** यांनी केले. सादरीकरणाद्वारे त्यांनी स्पष्ट केले की, मुख्य वनसंरक्षक	कार्यकारी समितीची मान्यता गृहित

	(प्रादेशिक), पुणे यांचेमार्फत विषयांकित बनेश्वर वन उद्यानाचा इको-टुरिझम **राज्य योजनेंतर्गत** (२४०६-२२९५) **सन २०१७-१८ ते २०१९-२० या तीन वर्षाचा रूपये १७०.०० लक्ष रक्कमेचा** आराखडा मंजुरीसाठी सादर केलेला आहे. **एकूण रू.१७०.०० लक्षच्या ३ वर्ष कालावधीच्या** नवीन आराखड्यामध्ये वर्षवार कामे पुढीलप्रमाणे प्रस्तावित केलेली आहेतः- **सन २०१७-१८ :** निरीक्षण मनोऱ्यावरती ॲन्टी स्डि फरशी बसविणे, निरीक्षण मनोऱ्याकडे जाणाऱ्या वाटेला पेव्हींग ब्लॉक बसविणे, उत्तर बाजुने चेनलिंक फेन्सींगसोबत वाय अँगलवरती स्पायरल काटेरी तार बसविणे, नदीकडील बाजुस चेनलिंक फेन्सींगसोबत वाय अँगलवरती स्पायरल काटेरी तार बसविणे, बालोद्यानामध्ये झोपाळे व खेळणी बसविणे, पर्यटकांना बसण्यासाठी बेंचेस बसविणे, ठिकठिकाणी कचरा कुंड्या बसविणे, जुनी विहीर गाळ काढणे व दुरूस्ती करणे, निसर्ग निर्वाचन केंद्र दुरूस्ती व रंग देणे इ., पिण्याच्या पाण्याची जुनी जीर्ण पाईप लाईन बदलने, वॉटर एटीएम बसविणे, सोव्हिनर विक्री केंद्र सुरू करणे, बांबु संरक्षण कुटी तयार करणे, ट्री हाऊस तयार करणे (**एकूण रू.६८.५० लक्ष**). **सन २०१८-१९** : बांबु संरक्षण कुटी – १, बांबु विविध प्रजातीची लागवड करणे, बेलवण तयार करणे व विविध जातीची फुलझाडे लावणे, स्वच्छता गृहाकडे जाणाऱ्या वाटेला पेव्हींग ब्लॉक बसविणे, साईनेजेस बोर्ड तयार करणे, लहान मुलांसाठी बालोद्यानात ट्रेन बसविणे, मंदीराकडे जाणाऱ्या रस्त्याचे मजबुतीकरण करणे, नाना-नानी पार्कमध्ये झोपाळे तयार करणे व बेंचेस बसविणे, बोपन जिम साहित्य (**एकूण रू.५८.५० लक्ष**). **सन २०१९-२०** : बांबु संरक्षण कुटी तयार करणे, पाऊलवाटा दुरूस्ती करणे व रोलिंग बसविणे, जुनी मजुर कुटी दुरूस्ती व स्वच्छता गृह उभारणे, (**एकूण रू.४३.०० लक्ष**).	धरून **केलेल्या कार्यवाहीस कार्योत्तर मंजुरी देण्यात आली**. **तसेच सादरीकरण व चर्चेअंती सदर प्रस्तावास समितीने मंजुरी दिली**.

१३.०९ मौजे कोथरूड, फॉ.स.नं. १०२, भांबुर्डा वनपरिक्षेत्र, पुणे वन विभाग, पुणे.

अ.क्र.	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा	समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय
१	२	३
१३.०९	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण **श्री एम.पी. भावसार**, **सहा.**	**सादरीकरण व**

	वनसंरक्षक, **पुणे वनविभाग** यांनी केले. सादरीकरणाद्वारे त्यांनी खालील बाबी स्पष्ट केल्याः- मुख्य वनसंरक्षक (प्रादेशिक), पुणे यांचेमार्फत मौजे कोथरूड, स.नं.१०२ येथे **नागरी वन उद्यान व विविध कामांचा विकास सन २०१७-१८ ते २०१८-१९ या दोन वर्षाचा राज्य योजना-निसर्ग पर्यटन** (२४०६-२२९५) **अंतर्गत रूपये ४९८.२७ लक्ष रक्कमेचा** आराखडा मंजुरीसाठी सादर केलेला आहे. प्रस्तावामध्ये पुढीलप्रमाणे कामे प्रस्तावित केली आहेतः- **सन २०१७-१८ ते २०१८-१९ या दोन वर्ष कालावधीच्या** आराखड्यामध्ये वर्षवार कामे पुढीलप्रमाणे प्रस्तावित केलेली आहेतः- **सन २०१७-१८ :** माहिती फलक लावणे-१०, प्रवेशद्वार बसविणे-१, प्रवेशद्वार कमान तयार करणे-१, प्रवेशद्वार कमानीस लाकडी आभास देणे-१, लाकडी आभासाचे बाक बनविणे-१५, वनतलाव खोदणे क्र.१, वनतलाव खोदणे क्र.२, व वनतलाव खोदणे क्र.३, वनतलाव क्र.१ मध्ये कायम स्वरूपी पाणी साठण्याकरिता जलरोधक उपचार देणे-१, वनतलाव क्र.२ मध्ये कायम स्वरूपी पाणी साठण्याकरिता जलरोधक उपचार देणे-१, वनतलाव क्र.३ मध्ये कायम स्वरूपी पाणी साठण्याकरिता जलरोधक उपचार देणे-१, संरक्षण कुटी उभारणे-१, पाणी साठवण टाकी क्र.१ तयार करणे, पाणी साठवण टाकी क्र.२ तयार करणे-१, पाणी साठवण टाकी क्र.३ तयार करणे-१, मोठा निरीक्षण मनोरा (पॅगोडा) उभारणे-१, पॅगोडा सभोवताली सुशोभिकरण करणे-२, औषधी रोपांची लागवड करणे-५००, वनतलाव सभोवती सुशोभिकरण करणे-३, सौर दिवे बसविणे-१०, कचरा कुंड्या बसविणे-१०, मोठे जल शोषक चर खोदुन त्यावर बांबुची लागवड करणे-२५, क्षेत्राचा कंटुर सर्व्हे करणे-५०, निरीक्षण मनोरा उभारणे-१, खुले मंच उभारणे-१, प्राण्यांची प्रतिकृती उभारणे-२५, लाकडी आभास असलेले पूल उभारणे-१, मोठे जल शोषक चर खोदून त्यावर बांबुची लागवड करणे-२५, संरक्षण व देखभाल-५०, बाल उद्यान लहान मुलांसाठी फायबरची खेळणी संच-१३, वनक्षेत्रातील प्राचिन म्हातोबा मंदिर परिसरात देवराई विकसीत करणे-१, नक्षत्र वन तयार करणे-१, व जैव विविधता वन तयार करणे-१. **एकुण प्रस्तावित रक्कम रू.२५२.२७ लक्ष आहे. सन २०१८-१९ :** फेरोक्रेट ट्री हाऊस / झाडावरील मचानवर जाणाऱ्या पायऱ्यासह-१, लाकडी आभास असलेले मचान उभारणे-२, पक्षी	**चर्चेअंती सदर प्रकल्प आराखडयास समितीने मान्यता प्रदान केली**.

	निरीक्षण केंद्र उभारणे-२, माहिती केंद्रातील अंतर्गत सजावट-१, ज्येष्ठ पर्यटक व लहान मुलांसाठी बॅटरीवर चालणारी छोट वाहन-४, सदर ठिकाणची माहिती / जैवविविधता / पक्षी / प्राणी यासंबंधीत लघुपट तयार करणे-१, वनक्षेत्रातील प्राचिन म्हातोबा मंदिराच्या पायवाटीच्या भोवती सुशोभिकरण करणे-१५०, स्मृती वन तयार करणे-१, सुगंधी वन तयार करणे-१, व बकुळ वन तयार करणे-१. **एकुण प्रस्तावित रक्कम रू.२४६.०० लक्ष आहे.** **एकूण प्रकल्प रक्कम रू.४९८.२७ लक्ष.**	

१३.१० मौजे हिंगणे, स.नं. १७ व १८, भांबुर्डा वनपरिक्षेत्र, पुणे वन विभाग, पुणे.

अ.क्र.	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा	समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय
१	**२**	**३**
१३.१०	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण **श्री एम.पी. भावसार, सहा. वनसंरक्षक, पुणे वनविभाग** यांनी केले. सादरीकरणाद्वारे त्यांनी खालील बाबी स्पष्ट केल्याः- मुख्य वनसंरक्षक (प्रादेशिक), पुणे यांचेमार्फत मौजे हिंगणे, स.नं.१७ व १८ येथे **नागरी वन उद्यान व विविध कामांचा विकास सन २०१७-१८ ते २०१८-१९ या दोन वर्षाचा राज्य योजना-निसर्ग पर्यटन (२४०६-२२९५) अंतर्गत रूपये ४८७.३७ लक्ष रक्कमेचा** आराखडा मंजुरीसाठी सादर केलेला आहे. सन २०१७-१८ ते २०१८-१९ या दोन वर्ष कालावधीच्या आराखड्यामध्ये वर्षवार कामे पुढीलप्रमाणे प्रस्तावित केलेली आहेतः- **मौजे हिंगणे स.नं.१७, सन २०१७-१८ (प्रस्तावित खर्च- रू.९२.२० लक्ष)** : वनतलाव खोदणे क्र.२-१, वनतलाव क्र.२ मध्ये कायम स्वरूपी पाणी साठण्याकरिता जलरोधक उपचार देणे-१ , संरक्षण कुटी उभारणे-१, , पाणी साठवण टाकी क्र.१ तयार करणे-१, मोटार / पाईप / पंप इत्यादी-१, संरक्षण व देखभाल-१, बाल उद्यान लहान मुलांसाठी फायबरची खेळणी संच-१३, नक्षत्र वन तयार करणे-१, वाहनतळ मजबुतीकरण करणे-१, निसर्ग पायवाट दुरूस्ती व बळकटीकरण करणे १ ते १००० (१००० र.मी.),	**सादरीकरण व चर्चेअंती सदर प्रकल्प आराखडयास समितीने मान्यता प्रदान केली.**

	सुरक्षेच्या दृष्टीने रिटेनिंग भिंत बांधणे -१. **मौजे हिंगणे स.नं.१८, सन २०१७-१८ (प्रस्तावित खर्च-रू.१९२.९२ लक्ष) :** प्रवेशद्वार बसविणे-२, प्रवेशद्वार कमान तयार करणे-२, वनतलाव खोदणे क्र.१-१, वनतलाव क्र.१ मध्ये कायम स्वरूपी पाणी साठण्याकरिता जलरोधक उपचार देणे-१ , संरक्षण कुटी उभारणे-१, मोठा निरिक्षण मनोरा (पॅगोडा) उभारणे-१, क्षेत्राचा कंटुर सर्व्हे करणे-१० हे., निसर्ग परिचय केंद्र उभारणे-१, नक्षत्र वन तयार करणे-१, जैव विविधता वन तयार करणे-१, फुलपाखरू उद्यान वन तयार करणे-१, वन औषधी वन तयार करणे-१, स्मृती वन तयार करणे-१, संरक्षण व देखभाल-१० हे., निसर्ग पायवाट दुरूस्ती व बळकटीकरण करणे-१ ते १००० (१००० र.मी.). **(स.नं. १७ व १८ करिता वर्ष २०१७-१८ चा एकूण अपेक्षित खर्च: रू.९२.२० +१९२.९२ = २८५.१२ लक्ष)** **मौजे हिंगणे स.नं.१७, सन २०१८-१९ (प्रस्तावित खर्च-रू.४८.०० लक्ष) :** सौर दिवे बसविणे-२०, कचरा कुंड्या बसविणे-२०, प्राण्यांची प्रतिकृती उभारणे-१०, कंपोस्ट खत व गांडुळ खत प्रकल्प राबविणे-१, निसर्ग पायवाटीच्या दुतर्फा सुशोभीकरण करणे-१ ते १००० (१००० र.मी.), सदर ठिकाणची माहिती, जैवविविधता, पक्षी, प्राणी यासंबंधीत लघुपट तयार करणे-१. **मौजे हिंगणे स.नं.१८, सन २०१८-१९(प्रस्तावित खर्च-रू.१५४.२५ लक्ष) :** माहिती फलक लावणे-३०, प्रवेशद्वार कमानीस लाकडी आभास देणे-२, लाकडी आभासाचे बाक बनविणे-३०, पाणी साठवण टाकी क्र.१ तयार करणे-१, पंप, पाईपलाईन इत्यादी-१, निरिक्षण मनोरा सभोवताली सुशोभीकरण करणे-२, शोभिवंत रोपांची लागवड करणे-१०००, वनतलावासभोवती सुशोभीकरण करणे-३, सौर दिवे बसविणे-२०, कचरा कुंड्या बसविणे-२०, प्राण्यांची प्रतिकृती उभारणे-२५, बालोद्यान लहान मुलांसाठी फायबरची खेळणी संच-१०, कंपोस्ट खत व गांडुळ खत प्रकल्प राबविणे-१, वाहनतळ मजबुतीकरण करणे-१, सदर ठिकाणची माहिती, जैवविविधता, पक्षी, प्राणी यासंबंधित लघुपट तयार करणे-१. **(स.नं. १७ व १८ करिता वर्ष २०१७-१८ व वर्ष २०१८-१९ चा एकूण अपेक्षित खर्च: रू.९२.२० +१९२.९२ = २८५.१२ लक्ष व रू.४८.००+१५४.२५ =२०२.२५ लक्ष = एकूण प्रकल्प किंमत रू.४८७.३७ लक्ष)**	

१३.११ मौजे वारजे ता.हवेली, भांबुर्डा वनपरिक्षेत्र येथील नागरी वनोद्यानाचा पुरवणी आराखडा.

अ.क्र.	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा	समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय
१	**२**	**३**
१३.११	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण **श्री एम.पी. भावसार, सहा. वनसंरक्षक, पुणे वनविभाग** यांनी केले. सादरीकरणादरम्यान त्यांनी स्पष्ट केले की, मुख्य वनसंरक्षक (प्रादेशिक), पुणे यांचेमार्फत **मौजे वारजे, ता. हवेली, भांबुर्डा वनपरिक्षेत्र स्थळाचा सन २०१७-१८ करिता एक वर्षाचा राज्य योजनांतर्गत योजना (०२) (०६) इको-टुरिझम (राज्य) (२४०६-२२९५) अंतर्गत रूपये ४५.३४ लक्ष रक्कमेचा पुरवणी आराखडा** मंजुरीसाठी सादर केलेला आहे. या पर्यटन स्थळाचा मूळ आराखडा दिनांक ०१.०१.२०१६ ला झालेल्या निसर्ग पर्यटन तज्ञ समितीच्या सभेत सन २०१४-१५ ते २०१६-१७ या ३ वर्षासाठी मंजूर झालेला असून आराखड्याची एकूण किंमत **रू.२३५.७८ लक्ष** आहे. मंजूर आराखड्याचा कालावधी सन २०१६-१७ ला संपलेला आहे. तथापि, मुख्य वनसंरक्षक (प्रा.), पुणे ह्यांनी त्यांचे पत्र क्र. कक्ष-१/योजना/प्र.क्र.२७/ ७४०/ दिनांक २८/०८/२०१७ मध्ये केलेल्या खुलाशानुसार मा. केंद्रीय मंत्री, श्री प्रकाश जावडेकर ह्यांचे सूचनेनुसार प्रस्तावात नमूद करण्यात आलेली कामे सन २०१७-१८ मध्ये करणे गरजेचे आहे. त्यामुळे या कार्यालयाचे पत्र क्र.कक्ष-२/यो/नि.प.प.क्र.२९/४६४/१७-१८ दिनांक २७/१०/२०१७ अन्वये अपर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (अर्थसंकल्प, नियोजन व विकास), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर यांना पुढील कार्यवाहीसाठी सन २०१७-१८ चा रू.४५.३४ लक्षचा चालू बाब प्रस्ताव सादर करण्यात आला आहे. सदर प्रस्ताव मंजूर आराखड्यानुसार तपासला असता प्रपत्र-ब मध्ये नमूद असलेल्या सर्व कार्यबाबी मंजूर मूळ आराखड्यात समाविष्ट नाहीत. त्यामुळे **या रू.४५.३४ लक्ष रक्कमेच्या पुरवणी आराखडयास कार्यकारी समितीची मंजुरी आवश्यक आहे.** पुरवणी आराखड्यानुसार करावयाच्या विविध कामांचा तपशिल खालील प्रमाणे :-	कार्यकारी समितीची मान्यता गृहित धरून **रू.४५.३४ लक्ष रक्कमेच्या पुरवणी आराखडयास कार्यकारी समितीची कार्योत्तर मंजुरी देण्यात आली.**

	खाणीमध्ये खडकाचे शिल्प उभारून त्याचे सुशोभिकरण करणे-५ / अस्तित्वात असलेल्या व नवीन पायवाटेच्या दुतर्फा रोपे लागवड करून सुशोभिकरण करणे-१ / वेलींचे ग्रीन टनेल क्र. तयार करणे-१ / पशु पक्षी शिल्प उभारणे-१ / पायवाटेच्या प्रवेश भागामध्ये आर सी सी बांधकामाची कमान बांधणे-१ / पायवाटेच्या प्रवेश भागामध्ये कमानीस फेरोक्रेटची लागडी आभास देणे-१ / वाहनांसाठी जागा तयार करणे-१ / कॅक्टस व इतर शोभिवंत रोपांचे गार्डन तयार करणे-१ / फुलपाखरे व पक्षी यांना आकर्षित करणेकरिता विशिष्ट प्रकारची रोपे लावणे-१. सदर प्रकल्पात रानमेवा संकल्पना सुद्धा राबविण्यात येणार आहे. त्याचा थोडक्यात तपशील येणप्रमाणे- स्मृती वन / चरकवन / बोधीवन / गणेशवन / पित वन, ताम्र वन, निल वन / पंचवटी वन / खाणींचे सुशोभिकरण / संरक्षण कुटी व निरीक्षण मनोरा / नागरिकांसाठी सोयी-सुविधा / पर्यावरण शिक्षण.	

१३.१२ भोर तालुक्यातील किल्ले विकास आराखडा (राजगड, तोरणगड, रोहिंदा, रायरेश्वर)

Trek destination Development Plan, Pune District, Nasarapur, Velha and Bhor Range.

अ.क्र.	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा	समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय
१	२	३
१३.१२	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण **श्री के.एम. येळे, वनपरिक्षेत्राधिकारी, उपवनविभाग - भोर** यांनी केले. सादरीकरणादरम्यान खालील बाबी स्पष्ट केल्या. **सदर प्रकल्प सन २०१७-१८, २०१८-१९, २०१९-२० या तीन वर्ष कालावधीचा असुन एकूण रू.८९६.१० लक्ष प्रस्तावित रक्कम आहे.** **Assignmnent Background :** Nasarapur, Velha and Bhor Talukas in Pune District possesses various attractive spots of natural beauty and rich cultural heritage. There is an array of ancient sculpture site of heritage value, breath-taking landscape, exotie wildlife, temple towns, Heritage sites, Tembles, Forts, Forests, Water Falls, Wildlife, Western Ghats, and Hill stations. In this back ground, there	सादरीकरणादरम्यान सदस्यांनी पुढील प्रमाणे सादरकर्त्यास विचारणा केली:- १. विचारणेअंती सादरकर्त्यांनी स्पष्ट केले की, सदर प्रकल्प संयुक्त वन व्यवस्थापन समित्यांना प्रकल्प पूर्ण झाल्यावर देखरेखीसाठी हस्तांतरित करण्यात येणार आहे. २. सदस्यांनी निर्देश दिले की, या ठिकाणी पावसाळ्यामध्ये ढग फार असतात व पाऊसही खुप असतो

	are ample opportunities for tourism in Nasarapur, Velha and Bhor Talukas having traditional tourist spots, tembles with good sculptural glory, religious places, forest with spectacular beauty and good climatic conditions. The Sector is attracting significfant investment by domestic and global players as infrastructure is being ramped up to meet the needs of the growing tourist activity. The department of forest sets a vision to promote Eco-tourism as principal and largest economic activity, as an employer, revenue-generator and engine of growth, by being among the top tourist destinations in Maharashtra. In this context, M/s Treklife India Private Limited has been engaged by the Forest Department Pune District, Government of Maharashtra for providing Consultancy Services for "Trek Destination Development" report for following Trek. (1) **Rajgad fort** (2) **Torna fort** (3) **Rohida fort** (4) **Rayreswar plato.** Hence, the basic aim of the assignment is to strengthen the project development process for implementing Tourism Infrastructure Projects through Public Private Partnership (PPP). **Proposed Infrastructure :-** Eco Camp (Tent accommodation) – (1) Big family tent 6 (2) Group tent 8. / Machaan (Watch Tower) / Recreational Centre – Interpretation Centre / Dustbins. Circuiots established for tourism development :- By considering location of the spots, type of tourism products available at spot, road connectivity & tourism arrival from various locations tourism circuits are proposed, by clubbing the cost for the spots considered in the circuit, development for each circuit is calculated. By considering the accommodation facilities, roadconnectivity &	त्यामुळे बांबूचे बांधकाम उपयोगी पडणार नाही. ३. बांधकामाचे काम कमितकमी करण्यात यावे. ४. सदर प्रकल्प निसर्ग पर्यटनाचे दृष्टीने योग्य आहे तरिही पुरातत्व विभागाची परवानगी आवश्यक आहे. चर्चेअंती **देखभालीच्या कामासाठी प्रस्तावित रू.८८.०० लक्ष वगळुन प्रकल्पास समितीची मान्यता देण्यात आली**.

	tourist arrival from different locations priority of the circuits is suggested by this study. **Project Implementation :-** Preparation Phase / Training Phase / Implementation Phase / Operational Phase / Monitoring and Improvement Phase / Future Directiions – Expansions.	

Total Estimate Cost Summery for Project		
Sr.No.	**Trek Route Name**	**Amount (Rs. in lacs)**
1	Rajgad	230.89
2	Tomagad	207.45
3	Rohida	204.36
4	Rayreshwar	253.40
	Total :-	**896.10**

१३.१३ अवसरी घाट वनउद्यान, अंबेगाव तालुका, मंचर (T) वनपरिक्षेत्र, घोड पकल्प विभाग -जुन्नर.

अ.क्र.	**प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा**	**समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय**
१	**२**	**३**
१३.१३	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण **श्री पी. डी. पालवे, वनपरिक्षेत्राधिकारी, मंचर, जुन्नर वनविभाग** यांनी केले. सादरीकरणादरम्यान त्यांनी स्पष्ट केले की, मुख्य वनसंरक्षक (प्रादेशिक), पुणे **अवसरी घाट वनउद्यान स्थळाचा सन २०१७-१८ ते २०१९-२० या तीन वर्षाचा राज्य योजनांतर्गत योजना (०२) (०६) इको-टुरिझम (राज्य) (२४०६-२२९५) अंतर्गत रूपये ६२०.३१ लक्ष रक्कमेचा** आराखडा मंजुरीसाठी सादर केलेला आहे. **Objective of Project**:- To enhance the productivity and quality of forest by imposing intensive forest management practices. / To identify physical infrasctructure	**सादरीकरण व चर्चेअंती सदर प्रकल्प आराखडयास समितीने मान्यता प्रदान केली.**

	needed for tourism development across Chakan region. / To exploit new ways of tapping Eco, Health, Rural, Heritage, Religious, Education and Adventure Tourism / To encourage local community participation and skill development. / To generate employment opportunity for local people. / To accelerate and increase forestry production by creating plantation. **Proposed infrastructure**:- Eco-Camp (Tent accommodation) / Machan (Watch Tower) / Cafeteria / Children's Park / Open gym / Nature Trail – Eco-trail – Cycling Trail / Seeds Bank / Beautification and Aesthetic Plantation / Lotus Pond / Solar Lighting / Medicinal Garden / Sandalwood Garden / Library / Audio Visual Show / Seed Ball Nursery / Gandulkhat / Lavatories and Bathrooms / Paver Block. **ACTIVITY PROPOSED** : Rainforest Trail / Cycling / Bird Watching / Nature and Wildlife photography / Bowl boating / Butterfly Safari / Bamboo Garden Trail / Peacock Garden / Trekking / Horse Riding / Skating / Adventure Games / Rock Climbing / Burma Bridge . बाबवार करावयाच्या कामाचा तपशिल आराखड्यामध्ये नमूद केल्यानुसार आहे.	

१३.१४ शंभु महादेव टेकडी निसर्ग पर्यटन, खेड तालुका, राजगुरूनगर (T) वनपरिक्षेत्र, घोड पकल्प विभाग -जुन्नर.

अ.क्र.	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा	समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय
१	२	३
१३.१४	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण **श्री पी. डी. पालवे, वनपरिक्षेत्राधिकारी, मंचर, जुन्नर वनविभाग** यांनी केले. सादरीकरणादरम्यान त्यांनी खालील बाबी स्पष्ट केल्याः- मुख्य वनसंरक्षक (प्रादेशिक), पुणे यांचेमार्फत **शंभु महादेव टेकडी निसर्ग पर्यटन स्थळाचा सन २०१७-१८ ते**	सादरीकरण व चर्चेअंती खालील बाबी वगळण्याच्या समिति सदस्यांद्वारा सूचना दिल्याः- **१. मेडीटेशन सेंटर**

	२०२०-२१ या चार वर्षाचा राज्य योजनांतर्गत योजना (०२) (०६) **इको-टुरिझम** (**राज्य**) (२४०६-२२९५) **अंतर्गत रूपये ५७३.८० लक्ष रक्कमेचा** आराखडा मंजुरीसाठी सादर केलेला आहे. **Objective of Project:-** To enhance the productivity and quality of forest by imposing intensive forest management practices. / To identify physical infrastructure needed for tourism development across Khed region. / To exploit new ways of tapping Eco, Health, Rural, Heritage, Religious, Education and Adventure Tourism / To encourage local community participation and skill development. / To generate employment opportunity for local people. / To create awareness amongst tourists about biodiversity of the area & importance of its conservation. **Proposed infrastructure and Activities for Tourism**:- Medicinal Garden / Bamboo setum / Recreational Centre / Interpretation Centre / Mini Library / Indoor Games / Multimedia System / Cafeteria / Nature Trail / Eco trail / Cycling Trail / Eco Camp (Tent accommodation). Beautification and Aesthetie Plantation / Boating / Machan (Watch Tower) / Rock Climbing / Burma Bridge / Solar Lighting / Lavatories and Bathrooms / Bird Watching / Nature and Wildlife photography / Trekking (4.7 km approx)/ Vanadhana Janadhana scheme stalls for local shopkeepers / Paver Block.	**२. टेन्ट्स** **३. बांबु सेटम** **४. तसेच प्रति वृक्ष (Plant) प्रस्तावित रू.१५०० ही रक्कम दुरूस्त करावी. वनविभागाच्या मंजूर दरपत्रकाच्या दरानुसार किंवा सार्वजनिक बांधकाम विभागाच्या Garden विभागाच्या CSR नुसार दर घेण्याची काळजी घ्यावी. ही बाब सर्व प्रकल्पाकरिता लागु होईल.** **वरिल अटींच्या अधिन राहुन समितीद्वारा प्रकल्प आराखड्यास मंजुरी देण्यात आली.**

१३.१५ मौजे मेदनकरवाडी वन उद्यान, खेड तालुका, चाकन वनपरिक्षेत्र, जुन्नर वन विभाग.

अ.क्र.	**प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा**	**समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय**
१	**२**	**३**
१३.१५	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण **श्री पी. डी. पालवे, वनपरिक्षेत्राधिकारी, मंचर, जुन्नर वनविभाग** यांनी केले.	**सादरीकरण व चर्चेअंती Tent**

	सादरीकरणादरम्यान त्यांनी खालील बाबी स्पष्ट केल्याः- मुख्य वनसंरक्षक (प्रादेशिक), पुणे यांचेमार्फत **मौजे मेदनकरवाडी वन उद्यानाचा सन २०१७-१८ ते २०२०-२१ या चार वर्षाचा राज्य योजनांतर्गत योजना** (०२) (०६) **इको-टुरिझम** (**राज्य**) (२४०६-२२९५) **अंतर्गत रूपये ६११.६५ लक्ष रक्कमेचा** आराखडा मंजुरीसाठी सादर केलेला आहे. **Objective of Project**:- To enhance the productivity and quality of forest by imposing intensive forest management practices. / To identify physical infrasctructure needed for tourism development across Chakan region. / To exploit new ways of tapping Eco, Health, Rural, Heritage, Religious, Education and Adventure Tourism / To encourage local community participation and skill development. / To generate employment opportunity for local people. / To accelerate and increase forestry production by creating plantation. **Proposed infrastructure**:- Eco-Camp (Tent accommodation) / Machan (Watch Tower) / Recreational Centre-Interpretation Centre / Cafeteria / Children's Park / Nature Trail – Eco-trail – Cycling Trail / Beautification and Aesthetic Plantation / Lotus Pond and Badminton Court / Solar Lighting / Lavatories and Bathrooms / Paver Block / Chain link fencing. **Tourism Activities Proposed**:- Horse Riding / Bullock cart ride. **Adventure Games :-** Rock Climbing / Burma Bridge / Zip line / Rappelling. **Marketing and publicity will be done.** **Project implementation**: Preparation Phase / Training Phase / Implementation Phase / Operational Phase / Monitoring and improvement Phase.	**accommodation सोडून बाकीच्या बाबींना मंजुरी दर्शवुन सदर प्रकल्प आराखडयास समितीने मान्यता प्रदान केली.**

१३.१६ मौजे वाल्हे येथे भवानी माता मंदिर व महर्षि वाल्मिकी मंदिर पर्यटन स्थळाचा विकास – वनक्षेत्र – सासवड, भोर उपविभाग.

अ.क्र.	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा	समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय
१	२	३
१३.१६	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण **श्रीमती जयश्री जे. जगताप, वनपरिक्षेत्राधिकारी, सासवड, भोर उपवनविभाग** यांनी केले. सादरीकरणाद्वारे त्यांनी स्पष्ट केले की, मुख्य वनसंरक्षक (प्रादेशिक), पुणे यांचेमार्फत **मौजे वाल्हे येथे भवानी माता मंदिर व महर्षि वाल्मिकी मंदिर या ऐतिहासिक पर्यटन स्थळाचा विकास करणेसाठी सन २०१७-१८ ते २०२१-२२ करिता पांच वर्षाचा राज्य योजना (२४०६-२२९५) अंतर्गत रूपये ५६०.८० लक्ष रक्कमेचा आराखडा** मंजुरीसाठी सादर केलेला आहे. यात वर्षवार करावयाच्या विविध कामांचा तपशिल खालील प्रमाणेः- **सन २०१७-१८**:- कुपनलिका व पाईपलाईन, इलेक्ट्रीसिटी कनेक्शनसह / पाणी स्टोरेज टॅन्क व पंप हाऊस / पाईप लाईन – ग्रामपंचायत ते वनक्षेत्र / पर्यटन क्षेत्रामध्ये स्टोरेज टँक / वनक्षेत्र कुंपन / पुर्वपावसाळी कामे १० हे. प्रति हे. २५७ खड्डे / शेणखत खरेदी / १ मी. X १ मी. रोपवन खड्डे भरण्यासाठी पोयटा माती / जल-मृद संधारण कामे / स्वागत कमान व गेट २ / निरीक्षण पथ १.८ कि.मी. / पाऊलवाटेवर रेलिंग करणे ४०० मी. / लेबर निवारा शेड - १ / झाडांना ओटे – ३० / कचरा कुंडी -७ / माहिती फरक / ऐतिहासिक शिल्प बसविणे / पर्यटकांना पिण्याचे पाणी / इकोफ्रेन्डली शौचालय / बाकडे खरेदी व बसविणे / वाहन तळ निर्मिती / संरक्षण मजुर कॅबीन / रोपवनासाठी ड्रीप करणे / वन्यप्राणी पाणवटे करणे / संरक्षण मजुर देखभाल / रोपांना पाणी देण्यासाठी पाणी टँकर / निवारा शेड / प्राण्यांची शिल्प = **एकूण रू.३३२.७५ लक्ष.** **सन २०१८-१९**:- १० हे. रोपवन कामे / सौरदिवे / पेव्हींग ब्लॉक बसविणे ८०० मी. / बालोद्यान व खेळणी / हिरवळ तयार करणे / माहिती फलक / झाडांना ओटे बांधणे / ग्राऊंड कट स्टोन /	सादरीकरण व चर्चेअंती पुढीलप्रमाणे निर्देश देण्यात आले की, आवश्यक तेवढ्याच झाडांची लागवड करावी. **प्रकल्प आराखड्यास समितीने मान्यता प्रदान केली.**

	बालोद्यान रोपे खरेदी / कृत्रिम धबधबा तयार करणे / पॅगोडे / पक्षी निरीक्षण मनोरे तयार करणे / कॅक्टस गार्डन / बगीचा सुशोभिकरण / संरक्षण व देखभाल / कचरा कुंडी / बाकडे खरेदी व बसविणे / वन्यप्राण्यांना पाणी पिण्यासाठी पाणवटे तयार करणे / वनौषधी उद्यान = **एकूण रू.१८५.८० लक्ष.** **सन २०१९-२०**:- रोपवन कामे / माहिती फलक / कचरा कुंडी / संरक्षण व देखभाल / प्राण्यांची शिल्पे खरेदी व बसविणे = **एकूण रू.२३.०२ लक्ष.** **सन २०२०-२१**:- रोपवन कामे / संरक्षण व देखभाल = **एकूण रू.१०.९० लक्ष.** **सन २०२१-२२**:- रोपवन कामे / संरक्षण व देखभाल = **एकूण रू.८.३३ लक्ष.** **पांच वर्षाची समस्त एकूण** : **५६०.८० लक्ष.**	

१३.१७ मौजा भांबुर्डा (मॅफको) स.नं. ९७ ता.हवेली, जि. पुणे येथे नगर वन उद्यान निर्मिती – भांबुर्डा वनपरिक्षेत्र – पुणे वन विभाग.

अ.क्र.	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा	समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय
१	२	३
	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण **श्री एम. पी. भावसार, सहा. वनसंरक्षक, पुणे वनविभाग, पुणे** यांनी केले. सादरीकरणादरम्यान खालील बाबी स्पष्ट केल्याः- सादरीकरणाद्वारे त्यांनी खालीलप्रमाणे माहिती दिलीः- मुख्य वनसंरक्षक (प्रादेशिक), पुणे यांचेमार्फत मौजा भांबुर्डा (मॅफको) स.ने. ९७ ता.हवेली, जि. पुणे येथे नगर वन उद्यान निर्मिती करणेसाठीचा **सन २०१७-१८ ते २०१८-१९ या दोन वर्षाचा राज्य योजनांतर्गत** (२४०६-२२९५) **अंतर्गत रूपये ३६०.०० लक्ष रक्कमेचा** आराखडा मंजुरीसाठी सादर केलेला आहे. **सदर आराखड्यामध्ये दोन्ही वर्षासाठी खालीलप्रमाणे कामे प्रस्तावित केली आहेत**:- **सन २०१७-१८** : लोखंडी गेट बसविणे-१ / लाकडी आभासाचे बाक बसविणे-१० / पक्षांची कृत्रिम घरटी बसविणे-१०० / मोटार, पाईप,	**सादरीकरण व चर्चेअंती सदर प्रस्ताव समितीद्वारा मंजुर करण्यात आला.**

	पंप इत्यादी-१ / फायबरच्या कचरा कुंड्या बसविणे-१० / बाल उद्यान लहान मुलांसाठी फायबरची खेळणी संच-१० / सौर दिवे बसविणे-२५ / प्रवेशद्वार कमान बसविणे-१ / कमानीस लाकडी आभास देणे-१ / क्षेत्राचा कंटुर सर्व्हे करणे-२० / माहितीफलक बसविणे-२० / प्राण्यांची प्रतिकृती उभारणे-२५ / फायबरची संरक्षण कुटी उभारणे-२. **एकूण रू. ९५.५० लक्ष**. **सन २०१८-१९** : सुरक्षतेच्या दृष्टीने भिंतीची उंची वाढविणे व काटेरी तार बसविणे-४०० र.मी. / निरीक्षण मनोरा (पॅगोडा) उभारणे-१ / निरीक्षण मनोरा (पॅगोडा) लाकडी आभास देणे-१ / निरीक्षण मनोरा सभोवती सुशोभिकरण करणे-१ / निसर्ग परिचय केंद्र उभारणे-१ / निसर्ग परिचय केंद्रातील अंतर्गत सजावट करणे-१ / संरक्षण व देखभाल-१ / खुले मंच उभारणे-१ / सदर ठिकाणी माहिति, जैवविविधता, पक्षी, प्राणी, यासंबंधीत लघुपट तयार करणे-१ / जुन्या इमारतीची दुरूस्ती करणे व निसर्ग पर्यटनासाठी उपयोगात आणणे / निसर्ग पायवाट दुरूस्ती व बळकटीकरण करणे-७५० र.मी. / सौर विद्युत संच स्थापित करणे-१. **एकूण रू. २६४.५० लक्ष**. **दोन्ही वर्षाची एकूण** : **रू.३६०.०० लक्ष**.	

१३.१८ मौजे भांबुर्डा (हनुमान टेकडी) स.नं.८१/१ ता. हवेली, जिल्हा पुणे येथे स्वयंम नागरी वन उद्यान तयार करणे – पुणे वन विभाग. <u>(कार्योत्तर मंजुरीसाठी</u>).

अ.क्र.	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा	समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय
१	२	३
१३.१८	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण **श्री एम. पी. भावसार, सहा. वनसंरक्षक, पुणे वनविभाग, पुणे** यांनी केले. सादरीकरणादरम्यान खालील बाबी स्पष्ट केल्याः- मुख्य वनसंरक्षक (प्रादेशिक), पुणे यांचेद्वारा **मौजे भांबुर्डा (हनुमान टेकडी) स.नं.८१/१ ता. हवेली, जिल्हा पुणे येथे हनुमान टेकडी स्वयंम नागरी वन उद्यान तयार करणेबाबतचा सन २०१७-१८ ते २०१८-१९ करिता दोन वर्षाचा राज्य योजनांतर्गत निसर्ग पर्यटन स्थळाचा विकास** (**२४०६-२२९५**) **अंतर्गत रूपये २००.०० लक्ष रक्कमेचा आराखडा** मंजुरीसाठी सादर केलेला आहे.	कार्यकारी समितीची मान्यता गृहित धरून **केलेल्या कार्यवाहीस कार्योत्तर मंजुरी देण्यात आली.** समिति सदस्यांद्वारा रू.५००० प्रति रोप (Plant) खर्चाचा खुलासा करावा. सादरकर्त्यांकडुन

	यात वर्षवार करावयाच्या विविध कामांचा तपशिल खालील प्रमाणेः- **सन २०१७-१८**:- कमान तयार करणे-१ / कमानीस लाकडी आभास देणे-१ / लोखंडी गेड बसविणे-१ / सौर दिवे बसविणे-२० / विविध स्थानिक प्रजातिंच्या उंच रोपांची लागवड करणे-५०० / माहिती फलक बसविणे-३० / लाकडी आभासाचे बाक बसविणे-१० / पाणी साठवण टाकी तयार करणे-१ / पक्ष्यांची कृत्रिम घरटी लावणे-१०० / फायबरच्या कचरा कुंड्या बसविणे-१० / क्षेत्राचा कंटूर सर्व्हे करणे-२० / फायबर सुरक्षा चौकी-२ = **एकूण रू.७४.२० लक्ष**. **सन २०१८-१९**:- सदर ठिकाणची माहिती, जैवविविधता, पक्षी, प्राणी यासंबंधीत लघुपट तयार करणे-१ / संरक्षण व देखभाल-१ / निसर्ग पायवाट दुरूस्ती व बळकटीकरण करणे १ ते १०००-१ / प्राण्यांची प्रतिकृती उभारणे-२० / मोटार, पाईप, पंप इत्यादी-१ / आर.सी.सी. संरक्षण भिंत **एकूण रू.१२५.८० लक्ष**. **एकूण प्रकल्प किंमत = रू.२००.०० लक्ष**.	समाधान कारक उत्तर न मिळाल्याने वन विभागाच्या प्रचलित दरपत्रकानुसार किंवा B&C च्या गार्डन विभागाच्या CSR प्रमाणे दर ठरविण्यात यावे असे सुचविले. **ही बाब (Item) वगळुन प्रस्तावास समितीची तत्वतः मंजुरी प्रदान करण्यात आली**.

१३.१९ कुंडेश्वर देवस्थान मौजे कोहिंडे बु. ता. खेड,जिल्हा पुणे देवस्थान विकास कामे करणे. राजगुरूनगर वनपरिक्षेत्र, जुन्नर उपवनविभाग.

अ.क्र.	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा	समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय
१	**२**	**३**
१३.१९	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण **श्री पी. डी. पालवे, वनपरिक्षेत्राधिकारी, मंचर, जुन्नर वनविभाग** यांनी केले. सादरीकरणादरम्यान त्यांनी स्पष्ट केले की, मुख्य वनसंरक्षक (प्रादेशिक), पुणे यांचेमार्फत **कुंडेश्वर देवस्थान मौजे कोहिंडे बु. ता. खेड,जिल्हा पुणे देवस्थान विकास कामांचा निसर्ग पर्यटन अंतर्गत राज्य योजनांतर्गत योजना** (०२) (०६) **इको-टुरिझम (राज्य)** (२४०६-२२९५) **अंतर्गत रूपये ३९.२५ लक्ष रक्कमेचा** आराखडा मंजुरीसाठी सादर केलेला आहे. प्रस्तावित इन्फ्रास्ट्रक्चर : Garden-Adventure zone / Cafeteria / Interpretation Centre – Meditation centre / Nature Trail-Eco trail-	**सादरीकरण व चर्चेअंती सदर प्रकल्प आराखडयास समितीने मान्यता प्रदान केली**.

	Cycling Trail / Seating arrangement / Dustbuins / Beautification and Aesthetic Plantation / Solar Lighting / Permeable Paver Block. प्रस्तावित पर्यटन Activities :- Trekking / Forest Trail /Bird watching / Nature and wildlife photography / Butterfly safari / Cycling . प्रस्तावित कामे :- Watch Tower- 1/ Nature Trail-3 km / Seating & Arrangement-12 / Tank Beautification & aesthetic plantation-1 / Signages-50 / Solar Lighting-7 / Pagoda-3.	

१३.२० नमामी चंद्रभागा अंतर्गत पंढरपूर शहर तुळशी वृंदावन उद्यान निर्मिती, यशवंतराव चव्हाण यमाई तलाव परिसर पंढरपूर शहर, ता. पंढरपूर, जिल्हा सोलापूर, सोलापूर वन विभाग, सोलापूर.

अ.क्र.	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा	समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय
१	२	३
१३.२०	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण **श्री एच. एस. वाघमोडे, सहा.वनसंरक्षक, सोलापूर** यांनी केले. सादरीकरणादरम्यान स्पष्ट केले की, प्रस्तावाचा कालावधी सन २०१७-१८ ते २०१८-१९ ह्या दोन वर्षाचा आहे. प्रकल्पाची एकूण रू.९४३.६५ लक्ष प्रस्तावित केली आहे. पहिल्या वर्षी प्रामुख्याने बांधकामे व स्थापत्य स्वरूपाची कामे हाती घेतली जातील व त्यांनतर दुसरे वर्षी तुळशीची लागवड व इतर सुशोभिकरणाची कामे केली जातील. सदर प्रकल्प दोन वर्षात पूर्ण करून नंतरच्या देखभालीसाठी नगर पालिका पंढरपूर यांचेकडे सदर तुळशी वृंदावन उद्यान हस्तांतरित करण्यात येईल. प्रकल्प आराखड्यात प्रस्तावित कामे :- रिटेनींग वॉल बांधणे / संरक्षक भिंत बांधणे / मुख्य प्रवेशद्वार, गार्ड रूम, तिकीट रूम बांधणे / पिंचिंग व आर्ट वर्क करणे / स्वच्छतागृह बांधणे / स्टोअर रूम बांधणे / जुने स्ट्रक्चर तोडणे, तसेच खोदाई व भराई करणे / पादचारी मार्ग तयार करणे / विविध संतांचे	सादरीकरण व चर्चेदरम्यान सदस्यांनी खालीलप्रमाणे काही सूचना केल्या :- १. तुळशी वृंदावन उद्यान जरी असले तरी त्यास निसर्ग पर्यटन स्थळाचे स्वरूप (theme) देणे आवश्यक आहे. २. संताची वाणी देतांना संतांचे नाव नमूद करावे. ३. Display आणि Signages मध्ये वनाचे महत्व विशद करणे गरजेचे आहे. ४. हे क्षेत्र जैवविविधतेच्या बाबतीत समृद्ध आहे. ह्या बाबतीत डिस्प्ले तयार करून लावावे. ५. ही जागा नगर पालिकेची आहे. प्रकल्प पूर्ण

	मंदिर बांधणे / सुशो भि करणाची कामे – तुळशी लागवड / कारंजे तयार करणे / पाणी पुरवठा व्यवस्था व सिंचनाच्या सोई / संतांच्या मुर्ती तयार करणे – ८ / श्री विठ्ठलाची मुर्ती तयार करणे – २५ फुट / २५ फुट विठ्ठल मुर्तीचा बेस तयार करणे / संरक्षक भिंतीवरील कलाकुसरीचे काम / CCTV व स्क्रीन / ऑडियो सिस्टीम / विद्युतीकरण करणे / साईनजेस / कचराकुडी व बेंचेस इत्यादी / देखभालीची कामे = **रू.७९०.५९ लक्ष.** आकस्मीक खर्च २% / वास्तुविशारद तज्ञ शुल्क / संकीर्ण खर्च / GST १२% / GST १८ % वास्तुविशारदसाठी / ०.५ मजूर कल्याण = **रू.१५३.०० लक्ष.** अशी **एकूण प्रस्तावित अंदाजपत्रकीय रक्कम रू.९४३.६५ लक्ष.**	झाल्यावर त्याची योग्य देखभाल कशी होईल याबाबतीत योग्य निर्णय घ्यावा. चर्चेअंती **देखभालीच्या कामासाठी प्रस्तावित रू.८८.०० लक्ष वगळुन प्रकल्पास समितीची मान्यता देण्यात आली.**

मुख्य वनसंरक्षक (प्रादेशिक), ठाणे वनवृत्त, ठाणे

१३.१७ मौजा सजन (मोह) (खु) बंधारा व त्याचा परिसर विकसित करणे करणेबाबत, ता. विक्रमगड, जि. पालघर – जव्हार वन विभाग.

अ.क्र.	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा	समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय
१	**२**	**३**
१३.२१	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण **श्री. एन.बी. मुठे, वनक्षेत्रपाल, विक्रमगड, जव्हार वन विभाग** यांनी केले. मुख्य वनसंरक्षक (प्रादेशिक), ठाणे वनवृत्त, ठाणे यांनी **जिल्हा वार्षिक योजना - पर्यटन स्थळाचा विकास करणे** (४४०६-**३८०२) अंतर्गत एकूण रूपये ७२.९० लक्ष रक्कमेचा आराखडा सादर केला असुन सन २०१७-१८ करिता रू.३७.३५ लक्षची रक्कम प्रस्तावित केली आहेत.** **जिल्हा वार्षिक योजनेंतर्गत आलाखड्यामध्ये पुढीलप्रमाणे कामे प्रस्तावित केली आहेत:-** निवास व्यवस्था / निसर्ग अभ्यासकांसाठी सोयी / जल व मुद्संधारणाची कामे / पायवाट / झाडांना चौथरे / नामफलक /	सदर प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरणाम्यान समिती सदस्यांद्वारा करावयाचे कामाची बाबनिहाय पडताळणी करण्यात आली व चर्चेअंती

	निरीक्षण कुटी / कचरा कुंड्या / साईन बोर्डस् / निरीक्षण मनोरे / बोटींग क्लब / वनीकरण १५ हे. / रोपवनाचे भोवती विशिष्ट प्रकारचे जैविक कुंपण. तसेच Constructing foot Path in Forest area / Entrance Gate of steel structure / Construction of Pagoda structure / Construction of masonry parkatta around the trees / Constructing sell centre for JFM at Sajan / Providing Land development qround the Pagoda structure / Constructing Bamboo hut including material / Constructing of Labour shed / Constructing wooden boating platform / Providing and fixing information sign board / HDPE Water Tank / Constructing Ticket cabin ही कामे प्रस्तावित केली आहेत. मौजा सजन (मोह) (खु) बंधारा व त्याच्या आजुबाजुलपा निसर्गरम्य परिसर कम्पा.क्र.२१३ क्षेत्र ११०.०२ हे. व कम्पा.क्र.२१८ क्षेत्र २०२.२९ हे. असे एकूण क्षेत्र ३१२.३१ हे.मध्ये पर्यटनासाठी प्रस्तावित करण्यात आला आहे. पालघर जिल्ह्यातील जव्हार वनविभागात विक्रमगड तालुक्यात ५०% भाग वनाने व्यापलेला आहे. तालुक्याचे मध्य भागात (मोह) (खु) बंधारा व सजन हे ठिकाण राज्य महामार्ग क्र.३२ या क्षेत्रातुन जातो. सदर ठिकाण महाराज्य मार्गावर आहे. सदर क्षेत्र हे जव्हार येथे जाणाऱ्या मार्गावर असल्याने पर्यटकांची ये-जा मोठ्या प्रमाणावर होत असते. सदर ठिकाण आदिवासी भाग असल्याने संयुक्त वनव्यवस्थापन समिती स्थापन केल्या आहे. या भागात पावसाळ्यात धबधबे पाहण्यासाठी पर्यटकांची झुंबड उडालेली असते. या भागात गिर्यारोहक व पर्यटक हे मोठ्या प्रमाणावर येत असतात. या परिसरात औषधी वनस्पती, रानभाज्या, झाडांची फळे हे मोठ्या प्रमाणावर उपलब्ध असल्याने आदिवासी लोक ते गोळा करून पर्यटकांना विकत असतात. या भागाचा निसर्ग पर्यटन स्थळ म्हणून विकास केल्यास स्थानिक आदिवासी लोकांचे राहणीमान व आर्थिकस्तर उंचावण्यास मदत होईल. सजन गाव मुंबईपासुन १२० कि.मी., ठाणेपासुन ९० कि.मी., कल्याणपासुन ७० कि.मी., विक्रमकडपासुन ५ कि.मी. अंतरावर आहे.	प्रकल्प आराखड्याच्या तक्त्यामधील अ.क्र.०७ : Constructing Bamboo hut including material ह्या कामाकरिता प्रस्तावित रक्कम रू.४०.०० लक्ष ही बाब सदस्यांना समाधानकारक न वाटल्यामुळे त्याबाबत खात्री करण्याचे निर्देश देण्यात आले. त्यामुळे **तूर्तास वरील रक्कम वगळुन रू.३६.०० लक्ष रक्कमेच्या प्रकल्प आराखड्यास मंजुरी देण्यात आली.**

१३.२२ कोहोच किल्ला, पर्यटन विकास कामे करणेसाठी , जव्हार वन विभाग,

सदर प्रकल्पाचे पुनश्च सादरीकरण श्री. एन.बी. मुठे, वनक्षेत्रपाल, विक्रमगड, जव्हार वन विभाग यांनी केले.

सदर प्रकल्प आराखडा मागिल कार्यकारी मंडळाच्या दिनांक २८/०७/२०१७ रोजीच्या चवथ्या सभेमध्ये मंजुर झालेला आहे. त्याचा तपशिल खालील प्रमाणेः-

१३.२२	**कोहोच किल्ला, पर्यटन विकास कामे करणेसाठी , जव्हार वन विभाग,**	**जिल्हास्तरिय योजनेंतर्गत सन २०१७-१८ या** एक वर्षचा **रू.५२.८० चा** आराखडा प्रस्तावित केला आहे. सदर आराखडयात प्रस्तावित कामेः- कोहोज किल्ला येथे नैसर्गिक पायवाट तयार करणे / लोखंडी ब्रीज तयार करणे / ६ सिटर, ४ सिटर (बांबू बेन्चेस) बसविणे / रेलिंग तयार करणे / माहिती केंद्र उभारणे / निरीक्षण मनोरा उभारणे / बांबू पॅगोडा बसविणे / सोलर लॅम्प बसविणे / रस्त्यावर माहिती फलक, दिशा दर्शक फलक बसविणे.	प्रकल्पाचे सादरीकरण व चर्चा झाली. चर्चेअंती प्रकल्प समितीद्वारे **मंजुर करण्यात आला.**

दिनांक २८/०७/२०१७ चे सभेत समितीद्वारा चर्चा न झालेले प्रकल्प

१३.२३ मौजे काशीद निसर्ग पर्यटन केंद्र सुशोभीकरण करणेबाबत – वनपरिक्षेत्र- मुरूड, रोहा वन विभाग, रोहा, ठाणे वन वृत्त.

अ.क्र.	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा	समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय
१	२	३
१३.२३	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण **श्री. आर.व्ही. भोईर, वनक्षेत्रपाल, मुरूड,** वन विभाग - रोहा यांनी केले. उपवनसरंक्षक, रोहा वन विभाग, रोहा यांनी मौजे काशीद निसर्ग पर्यटन केंद्र सुशोभीकरण करणेबाबत **जिल्हास्तरीय योजनातंर्गत सन २०१५-१६ व २०१६-१७ या दोन वर्षाकरीता रु.१११.६१ लक्षचा** आराखडा या कार्यालयास **पूर्वी** सादर	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण व चर्चेअंती समितीद्वारा पुढील प्रमाणे सूचना दिली. १. प्रकल्प लहान असला तरी समुद्र किनाऱ्यावरचा स्थळ असल्यामुळे फार सुंदर आहे त्यामुळे पर्यटकांचा चांगला प्रतिसाद मिळेल. २. Professional Architect ची नेमणूक करून प्रकल्पाचा मास्टर

	केलेला आहे. तथापि, **सादरीकरणादरम्यान एकूण रू.९६.४६ लक्ष रक्कमेचा आराखडा सादर केला आहे**. सदर प्रकल्प आराखड्यात प्रस्तावित कामे पुढील प्रमाणेः- पेव्हर ब्लॉक बसविणे / चैनलिंक फेन्सिंग करणे / व्ही.आय.पी. रूम बनविणे-२ / स्टॅण्डर्ड रूम बनविणे-२ / डॉरमिटोरी बनविणे-१ / किचन तयार करणे-१ / पाण्यासाठी बोअरिंग मारणे-१ / विद्युत पुरवठा करणे / माहिती केंद्र तयार करणे-१ / मुख्य द्वाराजवळ कमान तयार करणे-१.	प्लान तयार करण्यात यावा. ३. मास्टर प्लानसाठी मंडळाच्या कार्यकारी समितीचे सदस्य श्री. दिलीप आर. चिंचमलातपूरे यांचा सल्ला व मदत घेण्यात यावी. ४. गाईड हा निसर्ग पर्यटन योजनेचा महत्वाचा भाग आहे. त्यामुळे सक्षम असे गाईड नेमूण त्यांना योग्य प्रकारे प्रशिक्षित करण्यात यावे. ५. वरिल सूचनांनुसार **सुधारित आराखडा सादर करावा**.

१३.२४ श्री. बागेश्वरी देवी पर्यटन केंद्र, वनपरिक्षेत्र - मुरबाड (पूर्व), ठाणे वन विभाग - मुख्य वनसंरक्षक (प्रादेशिक), ठाणे.

अ.क्र.	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा	समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय
१	२	३
१३.२४	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण **डॉ.जितेंद्र एस. रामगांवकर, उपवनसंरक्षक, ठाणे वन विभाग** यांनी केले. मुख्य वनसंरक्षक (प्रादेशिक), ठाणे यांनी **जिल्हा वार्षीक योजना** –निसर्ग पर्यटन स्थळाचा विकास करणे (४४०६-३१५२) या योजनेतंर्गत **सन २०१६-१७ या वर्षाकरीता रु.१२१.५८ लक्षाचा** आराखडा या कार्यालयास सादर केलेला होता. तथापि यात काही सुधारणा करून **सादरीकरणादरम्यान एकूण रू.२७०.४३ लक्षाचा प्रकल्प आराखडा** सादर करण्यात आला आहे. सदर आराखडयात संरक्षण कुंपण घालणे / जॉगींग ट्रॅक तयार करणे / बटरफलॉय गार्डन तयार करणे / औषधी वनस्पती गार्ड तयार करणे / उद्यानासाठी जमीन सुधारण / तलावाकडे जाण्यासाठी पाय-या तयार करणे / जोडरस्ता व अंतर्गत रस्ते करणे / बाल उदयानासाठी समुद्राची रेती पुरविणे / राशी वन तयार करणे / नवग्रह वन तयार करणे / नक्षत्र वन तयार करणे / नांव, दर्शक कमान तयार करणे / पाणी पुरवठा करणे / पॅगोडा तयार करणे / माहिती दर्शक फलक पुरविणे व बसविणे / पृष्ठ	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण व चर्चेअंती समितीद्वारा पुढील प्रमाणे सूचना दिली. १. आराखडयातील बाब क्र. २३ व २४- पृष्ठ तलाव ही बाब (रू.२.७१+२.७१ =५.४२) वगळण्यात यावी. ह्या अटीचे अधिन राहुन प्रकल्प आराखड्यास **समितीद्वारा मान्यता देण्यात आली** व नवीन

	तलाव / ध्यान धारणा केंद्र तयार करणे / पारकट्टे तयार करणे / ओपन फिटनेस सेंटर / लहान मुलांना खेळण्याचे साहित्य पुरवठा व बसविणेसह / आऊटर चिल्ड्रन्स डेव्हलपमेंट पार्क / बांबु हट तयार करणे / स्वच्छता गृह-२० / बसण्याचे बेंचेस-२५ / चेक पोस्ट केबीन / झाडे सफाई करणे इत्यादी कामे प्रस्तावित करण्यात आलेली आहे. श्री.बागेश्वर देवी निसर्ग पर्यटन केंद्र हे ठिकाण हे मुरबाड शहरालगत मुरबाड वन विभागाचे राखीव वन सं.न.८७ पैकी क.नं.७७ पार्ट मध्ये आहे. सदरचे ठिकाण हे निसर्ग रम्य असून कल्याण शहरापासून ३२ कि.मी.अंतरावर आहे. सदरचेठिकाण हे कल्याण – माळशेज रा.म.मार्ग क्र.२२२ लगत आहे. शहापूर शहरापासून हे ठिकाण २९ कि.मी वर आहे. बदलापूर शहरापासून २५ कि.मी.अंतरावर आहे. तसेच लगतचे रेल्वे स्टेशन कल्याण, बदलापूर, टिटवाळा, आसणगांव ही आहे. सर्व बाजूंनी जाण्यासाठी सोई-सुविधा उपलब्ध आहेत. सदर ठिकाणी एका छोटी टेकडीवजा जमीनीवर पौराणीक असे श्री बागेश्वरी देवीचे मंदीर आहे. संदर मंदिराची स्थापना शीवकालीन कालखंडातील आहे असा स्थानिक रहिवासींचा समज आहे. जवळच मुरबाड शहराला पाणी पुरवठा करणारा निसर्गरम्य ब्रिटीशकालीन तलाव आहे. मुरबाड नगर पंचायत क्षेत्रामध्ये व लगत कोणतेही पर्यटन क्षेत्र नाही. मुरबाड नगरपंचायत क्षेत्रामध्ये २५००० ते ३०००० लोकसंख्या असल्याने तेथील विद्यार्थ्यांना वन पर्यटनाचा चांगला उपयोग होईल.	बाब प्रस्ताव सादर करण्याचे निर्देश देण्यात आले.

मुख्य वनसंरक्षक (प्रादेशिक), यवतमाळ

१३.२५ मौजे पिंपळगांव – बांबु वन उद्यान उभारणे, **कक्ष ४८८ – बीट वाघापूर**, **परिक्षेत्र यवतमाळ**, **यवतमाळ वन विभाग**.

अ.क्र.	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा	समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय
१	२	३
१३.२५	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण **श्रीमती गिरजा देसाई**, **सहा.वनसंरक्षक**, **यवतमाळ** यांनी केले.	सादरीकरण व चर्चेअंती पुढीलप्रमाणे सूचना व निर्णय घेण्यात आलाः- १. उत्तर-पूर्वेकडील राज्यातून

	सादरीकरणादरम्यान त्यांनी स्पष्ट केले की, मुख्य वनसंरक्षक (प्रादेशिक), यवतमाळ यांचेमार्फत **यवतमाळ वन विभागातील मौजे पिंपळगांव – कक्ष ४८८ येथे राज्य योजनेंतर्गत बांबु वन उद्यान उभारण्यासाठी सन २०१७-१८ ते २०१८-१९ या दोन वर्षाचा रूपये ८०५.०० लक्ष रक्कमेचा** आराखडा सादर केला आहे. सदर आराखड्यामध्ये खालील प्रमाणे कामे प्रस्तावित केली आहेत. Wall Compound : (1) RCC with barbed wire-1, (2) Chain Link Fencing-1/ Entry Gate-1 / Security Cabin-1 / Ticket Ghar-1 / Site cleaning and leveling / Internal Roads / Survey and Demarcation / Drip Irrigation (40 Hectare)-1 / Digging of Pits / Renovation of Nallah / Pump House-1 / High Mast Light / Irrigation Pump and Street light / Stone Pitching of Nallah-1/ Bamboo Hut-1 / Bamboo museum-1 / Pagodas-5 / Bridges-3 / Watch Towers-2 / Toilet facility / Benches and Dustbins / Drinking water facility / Composting Unit / Seedling and Fertilizer Purchase-40000 seedlings / C.C.T. / Plantation / Beautification of Pond / Outdoor Interpretation Centre (200 signages) / Eco Gallery / Open amphitheater. **वर्ष २०१७-१८ करिता रू.३६९.८५ लक्ष रक्कमेची कामे आणि वर्ष २०१८-१९ करिता रू.४३४.८५ लक्ष रक्कमेची कामे अशी एकूण रू.८०४.७० लक्ष रक्कमेची कामे प्रस्तावित आहेत**.	आयात केलेल्या बांबु प्रजाति आपल्याकडील नैसर्गिक वातारणात जगत नाहीत. म्हणून शक्यतोवर आपल्याकडीलच स्थानिक नैसर्गिक वातारणात जगु शकणाऱ्या प्रजातिंचीच निवड करण्यात यावी. २. अमरावतीमधल्याच बांबु प्रजाति वापरल्या तरी पुष्कळ प्रजात्या उपलब्ध होतील, बाहेरून आणण्याची गरज नाही. ३. रोपवाटिका विकसित करावी. पर्यटकांना रोपे विकण्याकरिता आवश्यक बाबी कराव्यात. ४. अमरावती येथील उद्यानाच्या धर्तीवर बांबु प्रशिक्षण केंद्राचा सुद्धा प्रकल्पात समावेश करावा. **सुधारित प्रस्ताव सादर करण्याचे अटीवर सदर प्रस्तावास समितीची मंजुरी देण्यात आली**.

१३.२६ नेर वन उद्यान, कक्ष क्र. ४२५, नेर वनपरिक्षेत्र, यवतमाळ वनविभाग.

अ.क्र.	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा	समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय
१	२	३
१३.२६	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण **श्री. मकरंद गुजर, उपविभागीय वन अधिकारी, यवतमाळ वनविभाग** यांनी केले. **सन २०१७-१८ साठी राज्य योजनेअंतर्गत एकूण रू.२०९.३६ चा प्रकल्प आराखडा प्रस्तावित केला आहे.** सादरीकरणाद्वारे स्पष्ट केले की, नेर शहरालगतच वनविभागाचे कक्ष क्र.४२५ चे क्षेत्रातील १०.०० हेक्टर वर वन उद्यानाचे काम प्रस्तावित करण्यात आलेले आहे. सन २०१७-१८ मध्ये प्रस्तावित कामे पुढील प्रमाणे :- कॅक्टस गार्डन / वनौषधी गार्डन / खुशबु वन / पंचवटी वन / लॉन करणे / शोभिवंत वृक्ष-रोपे Pathway, प्रवेशद्वार, इतर मोकळ्या जागी / ओपन जिम / चिल्ड्रेन पार्क बांधकाम करणे / चिल्ड्रेन पार्कमधील साहित्य / बांबु पगोडा / Providing and fixing audio facility / Restroom (Gents and Ladies x २) / वन उद्यानातील वाहन तळाची व्यवस्था करणे / आकर्षक सिमेंट बेंचेस संख्या व डस्टबीन / रोपवाटिका ते वन उद्यान पर्यंत पाण्याची व्यवस्था करणे / वन उद्यानातील पाथवे वरिल सावलीकरिता खांबे उभारणे / पाण्याच्या टाकीचे बांधकाम करणे / मातीचे ओपन अम्पी थिएटरचे बांधकाम / वन्यप्राण्यांच्या प्रतिकृती उभारणे – संख्या २० / पाथवेवर सौरउर्जेच्या दिव्यांची उभारणी / वन उद्यानात हायमास दिवे लावणे -५ / एरिगेशन व्यवस्था / माहिती फलक दिशादर्शक चिन्ह / जागेचे सपाटीकरण / Maintenance – ५ वर्ष.	**सादरीकरण व चर्चेअंती प्रस्तावास मान्यता देण्यात आली.**

१३.२७ दारव्हा वन उद्यान, यवतमाळ वनविभाग.

अ.क्र.	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा	समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय
१	२	३
१३.२७	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण **श्री. मकरंद गुजर, उपविभागीय वन अधिकारी, यवतमाळ वनविभाग**	**सादरीकरण व चर्चेअंती प्रस्तावास**

	यांनी केले. सादरीकरणाद्वारे स्पष्ट केले की, सदर प्रकल्प एकूण रू.१३१.२० लक्षचा होता. त्यातील रू.७६.४७ लक्ष निधीची रक्कम प्राप्त झाली असुन रू.५४.७३ लक्ष निधी प्राप्त होणे बाकी आहे. राज्य योजनेअंतर्गत आता नव्याने सन २०१७-१८ साठी एकूण रू.१३५.५० रक्कमेचा आराखडा सादर केला आहे. यात पुढील कामांचा समावेश आहे :- पाण्याची व्यवस्था (मूळ प्रस्तावात निधी अभावी अपूर्ण) / पाण्याची टाकी बांधणे / ओपन जिम / बॉयोडायव्हरसीटी पार्क-५ हे. (उद्यानामागील परिसर रोपवनामध्ये) / बटरफ्लाय गार्डन / मातीनाला बांध पिचींग व खोलीकरण करणे / Terracing / Solar highmast-४ / Packing Area / Food stall planform / Drinking water / Lawn / Wildlife display Board & statue / Cycle Track & Nature Trail / Painting (Pagoda ceiling, walls etc.) / Adult Park (झोका, घसरगुंडी) / पॅगोडा-२ / कुंपण दुरूस्ती व उंची वाढविणे / Sitting - Rest arrangement / शो भि वंत वृक्ष लागवड **गोषवारा**	**मान्यता देण्यात आली.**

	एकूण (रू.लाखात)	**प्राप्त निधी (रू.लाखात)**	**अप्राप्त निधी (रू.लाखात)**
मूळ प्रस्ताव	१३१.२०	७६.४७	५४.७३
नवीन प्रस्ताव (२०१७-१८)	१३५.५०	-	१३५.५०
एकूण प्रकल्प	**२६६.७०**	**७६.४७**	**१९०.२३**

मुख्य वनसंरक्षक, अमरावती वनवृत्त, अमरावती

१३.२८ बांबु उद्यान – अमरावती वन विभाग.

अ.क्र.	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा	समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय
१	**२**	**३**
१३.२८	सदर प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण **श्री हेमन्त कुमार मीना, उपवनसंरक्षक, अमरावती वन**	सादरीकरणादरम्यान सदस्यानी पुढील प्रमाणे प्रतिक्रिया व्यक्त

	विभाग यांनी केले. सादरीकणाद्वारे स्पष्ट केले की, **सदर प्रकल्प आराखडयामध्ये एकूण रू.५१३.५० लक्षची कामे प्रस्तावित करण्यात आली असुन हा प्रकल्प सन २०१८-१९ साठी एक वर्ष कालावधीचा आहे**. दिनांक २८ जुलै, २०१७ रोजीच्या सभेमध्ये सन २०१७-१८ ते २०१९-२० या तीन वर्षाकरिता रू.५१४.०० लक्षचा आराखडा **मंजुर झालेल्या प्रकल्प आराखड्या व्यतिरिक्त असुन याच पर्यटन स्थळाच्या जवळील नवीन १०० हे. क्षेत्रामध्ये राबवावयाचा आहे**. सदर प्रकल्पामध्ये सर्व प्रकारचे बांधकाम हे बांबुपासुन करण्यात येणार आहे. याकरिता भारतातील तसेच मलेसिया, चीन व इतर देशातून विभिन्न प्रकारच्या बांबु सेटमची आयात करण्यात येईल व लागवड करण्यात येईल. यामुळे प्रथमदर्शनी बांबुच्या विभिन्न प्रजातिंची माहिती प्राप्त होईल. मागील सभेत **मंजुर असलेल्या पर्यटन स्थळी सन २०१७ मध्ये एकूण ३,३३,४४९ पर्यटक आले असुन त्यापासून एकूण रू.६५.१५ लक्षचा महसूल प्राप्त झाला आहे**. उक्त **१०० हे. नवीन क्षेत्रामध्ये** घ्यावयाच्या कामांचा तपशिल पुढील प्रमाणेः- 1. Bamboo plantation in 40 ha degraded forest area (25 lakh per ha.) 2. Nursery Development (50,000 Bamboo plants in big poly-bags Rs.65 per plant) 3. Bamboo workshop and training center 3.1 Workshop shed 3.2 Raw Material 3.3 Machines and tools: Weaving machine, splitting machine, polishing machine, cutters, seizer, lathe machine, carving machines 3.4 Furniture 4. Bamboo structures 4.1 Bamboo Jetty 4.2 Bamboo Tree-huts 4.3 Bamboo Restaurant 4.4 Bamboo Pagoda (total 9n pagodas)	केल्यात. १. बाहेरील देशातून आयात केलेल्या तसेच उत्तर-पूर्वेकडील राज्यातून आयात केलेल्या बांबु प्रजाति आपल्याकडील नैसर्गिक वातारणात जगत नाहीत. म्हणून शक्यतोवर आपल्या देशातीलच स्थानिक नैसर्गिक वातारणात जगु शकणाऱ्या प्रजातिंचीच निवड करण्यात यावी. २. बांबु बांधकामांचे तांत्रिक व आर्थिक मुल्यांकन कसे ठरविणार. यावर सादरीकरणकर्त्यांनी स्पष्ट केले की, बांबु कार्याशी निगडीत संस्थेकडुन त्यांचे सल्ल्याने आर्थिक मुल्यांकन केले जाईल. ३. प्रकल्प फार मोठ्या गुतवणुकीचा आहे. तर हा प्रकल्प कार्यान्वयीत कोण करणार. याबाबत सादरकर्त्यांनी स्पष्ट केले की, हा प्रकल्प आम्ही वन विभागामार्फतच कार्यान्वयीत करू. ४. पर्यटन स्थळ फार चांगले आहे. ५. पर्यटकांच्या उपलब्धतेबाबतही चर्चा करण्यात आली. ६. पर्यटकांना आकृष्ट

	4.5 Bamboo poly-house 4.6 Bamboo Peacock 4.7 Bamboo Onion 4.8 Bamboo Watch Tower 4.9 Bamboo-Grass Structures (10 structures) 4.10 Bamboo Skywalk with cabins 5. Bamboo Education and Awareness 6. Futka Talav Kholikaran 7. Internal Roads 8. Electric Vehicle (2 number) 9. Solar lights (100) 10. Toilets (2) 11. Drinking water facility 12. Gate	करण्यासाठी मार्केटींग प्लान तयार करून प्रचार व प्रसिद्धी करण्यात यावी. चर्चेअंती वरिल **सूचनांच्या व अटींच्या अधिन राहुन प्रकल्पास समितीद्वारा मान्यता देण्यात आली.**

१३.२९ ऑक्सीजन पार्क – वडाळी वनपरिक्षेत्र, वडाळी, अमरावती वन विभाग, अमरावती.

अ.क्र.	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा	समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय
१	२	३
१३.२९	सदर प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण **श्री हेमन्त कुमार मीना, उपवनसंरक्षक, अमरावती वन विभाग** यांनी केले. सादरीकणाद्वारे स्पष्ट केले की, अमरावती वनविभागातील वडाळी परिक्षेत्रातील वनखंड ४ सर्व्हे नंबर ७९ सन २०१७-१८ मध्ये ऑक्सीजन पार्कची ईको-टुरिझम राज्य योजना अंतर्गत वनउद्यान निर्मिती करण्याकरिता रू.२०५.४५ लक्षाचा प्रकल्प मंजुर करण्यात आलेला आहे. त्यानुसार सदर कामे सन २०१७-१८ मध्ये करण्यात येत आहेत. सन २०१७-१८ मध्ये मंजुर **आराखडयामध्ये ऑक्सीजन पार्कमधील बरिच कामे समाविष्ठ करून प्रस्तावाचा कृति आराखडा सादर करण्यात येत आहे.** मागील दिनांक २८ जुलै, २०१७ च्या सभेमध्ये बाब क्र.१३.१२ अन्वये सन २०१७-१८ या एक वर्ष कालावधीसाठी **रू.३५६.८५ लक्षचा प्रकल्प आराखडा मंजुर करण्यात** आलेला आहे. त्याच मंजुर प्रकल्पामध्ये **ही २२ सुधारित कामे** घ्यावयाची आहेत. त्याचा तपशिल पुढील प्रमाणेः- 1. रॉक गार्डनची निर्मिती 2. निम झाडांच्या परिसरातील जागेचे सौंदर्यीकरण	बाबवार लागणाऱ्या निधीचा तपशिल दिलेला नाही, तो ताबडतोब सादर करावा. **या अटीच्या अधिन राहुन पुरक बाबींच्या प्रस्तावित २२ कामांना समितीची तत्वतः मान्यता देण्यात येत आहे.**

	3. पगोडा 4. लोटस गार्डन निर्माण करणे 5. निरीक्षण मनोरा 6. वॉटर बॉडी 7. वॉटर फॉल 8. लहान मुलांकरिता शैक्षणिक साहित्य 9. ट्री हाऊस 10. बालोद्यानमध्ये माहिती देण्याकरिता व तात्काळ सुंचना देण्याकरिता साउंड सिस्टम लावणे 11. कॅक्टस गार्डन सौदर्यीकरण 12. बेन्चेस खरेदी 13. झाडाभोवती ओटे बांधणे 14. मुख्य चौकाचे सौंदर्यीकरण 15. बालोद्यानाकरिता प्रवेशद्वार निर्माण करून सुशोभित करणे 16. फाऊंटन निर्माण करणे 17. संरक्षण कुटी निर्माण करणे 18. ऑक्सीजन पार्कच्या सभोवताल परिसराचे सौंदर्यीकरण करणे 19. मुख्य निरिक्षण पाथला नाली बांधकाम करणे 20. निसर्ग पाऊल वाटेला कर्ब वॉल बांधणे 21. रोवन क्षेत्राचे लेव्हलिंग करणे 22. ॲनिमेट्रॉनिक्स डायनासौर लावणे	

१३.३० बाबुल उद्यान, भातकुली, अमरावती वन विभाग, अमरावती.

अ.क्र.	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा	समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय
१	२	३
१३.३०	सदर प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण **श्री हेमन्त कुमार मीना**, **उपवनसंरक्षक**, **अमरावती वन विभाग** यांनी केले. सादरीकणाद्वारे स्पष्ट केले की, अमरावती वनविभागांतर्गत भातकुली तालुक्यामध्ये भातकुली शहरालगत कक्ष क्र.१८१, १८२ मध्ये २० हेक्टरची वन जमिन आहे. सदर वन जमिनीवर निसर्ग पर्यटन केंद्र तयार करणेसाठी लोकप्रतिनिधी व स्थानिक लोकांची मागणी आहे. याकरिता निसर्ग पर्यटन मंडळाच्या कार्यकारी समितीच्या सभेमध्ये “बाबुल वन भातकुली” चा **एकूण रू.१.१०**	सदर आराखडा किती वर्षाचा आहे, हे नमूद केलेले नाही. प्रकल्पामध्ये सोलर विजेचा वापर करण्यात येणार आहे हे

	लक्षचा कृति आराखडा सादर करण्यात येत आहे. यात प्रस्तावित कामे पुढील प्रमाणे :- 1. Chainlink fencing (2300 rmt Rs.1505 per rmt) 2. Street Lights (50 lights Rs.20000 per street light) 3. Benches (50 benches Rs.5000 per bench) 4. Gate 5. Plantation (100000 per ha) 6. Children's play instruments 7. Toilets 8. Drinking water 9. Pagoda (5 pagoda per pagoda Rs.300000) 10. Roads	स्पष्ट केले. आराखड्यामध्ये बऱ्याच त्रृटी दिसून येतात. चर्चेअंती राहीलेल्या त्रृटींची पुर्तता करण्याचे अटीवर समितीद्वारा **प्रकल्पास तत्वत: मान्यता देण्यात आली.**

सामाजिक वनीकरणाचे प्रकल्प

वि.व.अ. सामाजिक वनीकरण, ठाणे

१३.३१ मौजा बदलापूर, स.नं. २७७ (भाग) मध्ये ६० हे. क्षेत्रावर जैवविविधता उद्यान व निसर्ग पर्यटन केंद्र निर्मिती – ता.अंबरनाथ, जि. ठाणे – सामाजिक वनीकरण विभाग, ठाणे.

अ.क्र.	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरण व झालेली चर्चा	समितीद्वारा घेण्यात आलेले निर्णय
१	२	३
१३.३१	सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण **श्री किशोर ठाकरे, वनसंरक्षक, ठाणे वनवृत्त, ठाणे** यांनी केले. विभागीय वन अधिकारी, सामाजिक वनीकरण, ठाणे यांनी **मौजा मौजा बदलापूर, राखिव कक्ष क्र.८०५ मध्ये ६० हे. क्षेत्रावर जैवविविधता उद्यान व निसर्ग पर्यटन केंद्र निर्मितीचा इको-टूरिझम/वनक्षेत्रामध्ये पर्यटन विकास** (०२) (०६) (२४०६ २२९५) **या राज्यस्तरिय योजनेंतर्गत सन २०१७-१८ ते २०१९-२० या तीन वर्षाचा रूपये ५५१.४० लक्ष रक्कमेचा** आराखडा सादर केला आहे. सन २०१७-१८ ते २०१९-२० या तीन वर्षाच्या आराखड्यामध्ये पुढील प्रमाणे कामे प्रस्तावित केलेली	प्रकल्प आराखड्याचे सादरीकरणावेळी पर्यटन स्थळी येवु शकणाऱ्या पर्यटकांचा अंदाज घेवुन किती महसूल प्राप्त होऊ शकेल व किती स्थानिक लोकांना रोजगार निर्मिती होऊ शकेल याचा सदस्यांद्वारे आढावा घेण्यात आला. तसेच सदर स्थळ हे लोकल /

	आहेतः- मुख्य प्रवेशद्वार / सुरक्षा रक्षक कक्ष / साखळी जाळीचे कुंपण / निसर्ग माहिती केंद्र / बालोद्यान / फुलपाखरू उद्यान / औषधी वनस्पती उद्यान / बेलवन / वास्तु गृहरचना वन / पंचवटी वन / गुलाब वन / नवग्रह वन / बांबू वन / मलेरिया मॉडेल वन / त्रिफळा वन / शिवपंचायत वन / नक्षत्र तथा राशी वन / निरीक्षण मनोरा / पाणी पुरवठा / नैसर्गिक पायवाटा / अंतर्गत पायवाट निर्मित करणे / तुषार-ठिबक सिंचन सुविधा / बांबू लागवड / शोभिवंत वेलींची लागवड / हेड्जची लागवड / वनतळयांची निर्मिती / पॅगोडा / विद्युत पुरवठा / पाण्याच्या टाकी करिता चौथरा / जल व मृदसंधारणाची कामे / वाहनतळ व्यवस्था / स्वच्छतागृह / कचराकुंडी. **वर्षवार खर्चाचा तपशिल : सन २०१७-१८ रू.१५०.६८ लक्ष, सन २०१८-१९ रू.२४१.२५ लक्ष, सन २०१९-२० रू.१४८.६६ लक्ष, तसेच तांत्रिक सल्लागार फी रू.१०.८१ लक्ष असे एकूण रू.५५१.४० लक्ष आराखड्यात प्रस्तावित करण्यात आले आहे**. मौजे बदलापूर हे प्रस्तावित क्षेत्र बदलापूर रेल्वेस्थानकाकडून पश्चिमेकडे चार किलोमीटर अंतरावर असून या ठिकाणी जैवविविधता उद्याची र्मिती झाल्यास मध्य उपनगरीय भागातील व ठाणे शहर तसेच ठाणे शहरापुढील भागात वास्तव्य असलेल्या विविध शैक्षणिक संस्था, शाळा, महाविद्यालयातील विद्यार्थी, निसर्गप्रेमी व स्थानिक नागरिकांना जैवविविधतेचे निरीक्षण करणे सुलभ होईल. वरिल सर्व बाबींचा विचार व अभ्यास करून मौजे बदलापूर सर्व्हे नं. २७७ (भाग) येथील वन विभागाचे जमिनीवर बदलापूर मुरबाड रस्त्यालगत निसर्ग पर्यटन केंद्र करणेबाबत निर्णय घेण्यात येवुन त्याबाबतचा प्रस्ताव सादर करण्यात आला आहे.	प्रादेशिक / राष्ट्रीय की आंतरराष्ट्रीय दर्जाचे पर्यटकांचे आहे याबाबत विचारणा करण्यात आली व हे स्थळ लोकल आणि प्रादेशिक दर्जाचे पर्यटकांचे असल्याचे निष्कर्षापर्यंत पोहोचले. चर्चेअंती पुढीलप्रमाणे सूचना देण्यात आल्याः- १. प्रकल्पासंबंधिच्या आपल्या कल्पना स्पष्ट असाव्यात. २. पर्यटकांना आकृष्ट करण्यासाठी मार्केटींग प्लान तयार करून प्रचार व प्रसिद्धी करण्यात यावी. ३. प्रथम प्रकल्प निधी जिल्हा स्तरिय योजनेतून घेण्यात यावा. जिल्हास्तरिय रक्कम प्राप्त न झाल्यास राज्य स्तरिय योजनेसाठी प्रस्ताव सादर करावा. उक्त सूचना व अटींचे अधिन राहुन **प्रकल्पास समितीद्वारा मान्यता देण्यात आली**.

सामाजिक वनीकरण विभागाचे प्रकल्प

१. सावळी गट नं.२ मौ. काटीपाटी, अकोला वनविभाग, ता.जि. अकोला येथे स्व. उत्तमराव पाटील वन उद्यान निर्मिती – जैवविविधता निसर्ग संरक्षण योजनेंतर्गत.

२. मौजा कासोळा, वि.व.अ. सामाजिक वनीकरण, वाशिम,ता. मंगरूळपीर, जि. वाशिम, स्व. उत्तमराव पाटील वन उद्यान निर्मिती – जैवविविधता निसर्ग संरक्षण योजनेंतर्गत.

वरिल दोन्ही प्रकल्पांचे सादरीकरण न झाल्यामुळे ते प्रलंबित ठेवण्यात आले.

१४.०० दिनांक २८/०७/२०१७ च्या सभेत सादरीकरण न झाल्यामुळे चर्चा न झालेले प्रकल्प.

१४.०१ पिटेझरी निसर्ग पर्यटन केंद्र, भडारा वनविभाग.

१४.०२ साकोली नेचर सायन्स पार्क, भंडारा वनविभाग.

वरिल दोन्ही प्रकल्पांचे पुनश्च सादरीकरण न झाल्यामुळे ते प्रलंबित ठेवण्यात आले.

प्रकल्पाचा मूळ हेतू साध्ण्याकरिता कार्यकारी समिती सदस्यांनी केलेल्या विशेष सूचना:-

१. **प्रकल्पामधील प्रति वृक्ष (Plant) रक्कम वनविभागाच्या मंजूर दरपत्रकातील दरानुसार किंवा सार्वजनिक बांधकाम विभागाच्या (Garden शाखेच्या) CSR नुसार असावी, याबाबत काळजी घ्यावी. ही बाब सर्व प्रकल्पाकरिता लागु होईल.**

२. **पर्यटकांना आकृष्ट करण्यासाठी निसर्ग पर्यटन प्रकल्पाचे मार्केटिंग, प्रचार व प्रसिद्धी यावर भर देण्यात यावा.**

३. निसर्ग पर्यटन प्रकल्पांमध्ये शक्यतो पक्के बांधकाम कमितकमी करून नैसर्गिक वस्तुंच्या जास्त वापरावर भर द्यावा.

४. ॲप्रोच रोड चांगले व्हावेत.

५. प्रकल्पामध्ये Eco-friendly बाबी उपयोगात आणाव्या. बांबुंचा जास्तीत जास्त वापर करावा.

६. प्रकल्पामध्ये वैक ल्पि क उर्जेवरच्या वापरावर भर देण्यात यावा.

७. स्थानिक लोकांना रोजगार उपलब्ध करून देण्यात यावा.

८. मध गोळा करणे, फळांची दुकाने, रोपवाटीका उत्पादन, स्थानिक लोकाद्वारा निर्मित वस्तुची दुकाने व बुरडांद्वारे निर्मित बांबु उत्पादने या सर्व निसर्ग उत्पादित वस्तुची दुकाने लावण्याची सोय उपलब्ध करून देण्यात यावी आणि त्यांचे मार्केटींगवर भर द्यावा.

९. प्रकल्पामध्ये स्थानिक संस्कृतिचा (Culture) अंतर्भाव करावा.

परिशिष्ट - १

दिनांक २० फेब्रुवारी, २०१८ रोजी संपन्न झालेल्या महाराष्ट्र निसर्ग पर्यटन विकास मंडळाच्या कार्यकारी समितीच्या ५ व्या बैठकीमध्ये उपस्थितांची यादी

अ.क्र.	अधिकाऱ्यांचे नांव	समितीमधील पद	पदनाम
१.	श्री. श्रीभगवान	अध्यक्ष	प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन बल प्रमुख), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर
२.	डॉ. एन. रामबाबु	सदस्य	अपर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन्यजीव) पूर्व, नागपूर
३.	श्री. नितीन कोकोडकर	सदस्य	अपर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (अर्थसंकल्प,नियोजन व विकास), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर
४.	श्री. विकास गुप्ता	सदस्य	अपर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (कॅम्पा), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर
५.	श्री. हनुमंत के. हेडे	प्रतिनिधी सदस्य	वरिष्ठ प्रादेशिक व्यवस्थापक, मपविमं, नागपूर तथा प्रतिनिधी, व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळ किंवा यांचे
६.	श्री. संजय करकरे	सदस्य	सहाय्यक संचालक, बी.एन.एच.एस.बी.-१, वंदना अपार्टमेंट, रामदासपेठ, नागपूर
७.	प्रो. निशी के. मुखर्जी	सदस्य	४६, रामदासपेठ, लोकमत बिल्डींग जवळ, नागपूर – ४४० ०१०
८.	श्री. दिलीप आर.चिंचमलातपुरे	सदस्य	नयनतारा-२८, अद्यापक लेआऊट, जोग हॉस्पिटॅलिटीचे जवळ, मंगलमुर्ती चौक, रिंग रोड, नागपूर-४४००३६.
९.	श्री. महीप गुप्ता	सदस्य-सचिव	व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र निसर्ग पर्यटन विकास मंडळ, नागपूर

अंतिमतः श्री. श्रीनिवास माडभूषी, विभागीय वन अधिकारी, म.नि.प.वि.मं. यांनी उपस्थितांचे आभार मानले व सभेची सांगता करण्यात आली.

(**महीप गुप्ता**)
सदस्य-सचिव
कार्यकारी समिती, ***तथा*** **व्यवस्थापकीय संचालक**,
महाराष्ट्र निसर्ग पर्यटन विकास मंडळ, नागपूर